

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R97:1989

Lokal sysselsättning

Fördjupningsstudien lokal utveckling i Kortedala

Ingrid Johansson

INSTITUTET FÖR
BYGGDOKUMENTATION

Ämne

Plac Ser

K
FH

Byggforskningsrådet

R97:1989

LOKAL SYSSELSÄTTNING

Fördjupningsstudien lokal utveckling
i Kortedala

Ingrid Johansson

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 821679-9
från Statens råd för byggnadsforskning till Stadsbygg-
nadskontoret, Göteborg.

REFERAT

Rapporten är en delrapport inom projektet Lokal utveckling i Kortedala. Projektet bedrevs under åren 1985-1988 och var ett samprojekt mellan Göteborgs kommun, Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola.

Utifrån förnyelsen av 50-talsstadsdelen Kortedala i Göteborg, bedrevs fördjupningsstudien Lokal sysselsättning. Forskningen tar sin utgångspunkt i förekomsten och diskussionen kring den funktionsuppdelade staden.

Syftet med fördjupningsstudien var att studera effekterna av lokal stadsförnyelse och dess inverkan på ett lokalt näringsliv samt att undersöka förutsättningar och möjligheter för att ett lokalt näringsliv skall kunna stärkas och utvecklas. Med hjälp av litteraturstudier och empiriska undersökningar har de uppställda syftena bearbetats.

Kortedala byggdes med en målsättning att vara en funktionsintegrerad stadsdel. Därför byggdes det in både arbetsplatser och service tillsammans med bostäderna. Området står nu inför en ombyggnadsfas, men ännu berörs inte hela området. Detta har påverkat undersökningsresultaten.

Resultaten från studien visar på att företagen vill vara kvar i sina nuvarande lokaler helst utan ombyggnad. Skall de byggas om vill de i första hand ha större, i andra hand modernare lokaler. De nya lokalerna skall vara belägna i Kortedala.

Vid intervjuer med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare framkom två linjer för ombyggnad av arbetslokalerna. Linje ett var att arbetslokalerna skulle bort ur bostadsbeståndet och byggas om till bostäder eller bostadskomplement. Linje två var att i samarbete med berörda företag bygga om lokalerna till en standard och hyresnivå som företaget klarade av. Målsättningen var att även efter stadsförnyelsen ha ett lokalutbud i beståndet.

En slutsats av studien är att det är viktigt att de lokala näringslivsfrågorna beaktas vid stadsförnyelsen annars är risken att de försvinner.

I Bygghörsningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R97:1989

ISBN 91-540-5110-X

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Svenskt Tryck Stockholm 1989

DISPOSITION

FÖRORD	3
SAMMANFATTNING	5
1 BAKGRUND	9
1.1 Inledning	9
1.2 Stadsförnyelse ur bostadsperspektivet	10
1.3 Stadsförnyelse ur företagarperspektivet	11
1.4 Erfarenheter av lokal utvecklingsplanering i Storbritannien	15
1.5 Funktionsintegrering	19
1.6 Högteknologi och stadsutveckling	20
1.7 Kommunal och regional näringspolitik	21
1.8 Avslutning	25
2 SYFTE	27
3 ARBETS- OCH BOSTADSFÖRHÅLLANDE I UNDERSÖKNINGSOMRÅDET KORTEDALA	29
3.1 Kortedalas fysiska utformning och befolkning	29
3.2 Näringslivet i Kortedala	32
4 STADSFÖRNYELSE OCH DESS KONSEK- VENSER FÖR DET BEFINTLIGA NÄRINGSLIVET	37
4.1 Enkät till företagare i Kortedala	37
4.1.1 Dataunderlag och metod	37
4.1.2 Resultat från enkäten	38
4.1.3 Sammanställning av resultaten från enkäten till företag i Kortedala	39
4.1.3 Sammanfattning av resultaten från enkäten	50
4.2 Enkät till företagare som flyttat från Kortedala	51
4.2.1 Dataunderlag och metod	51
4.2.2 Resultat av enkäten till utflyttade företag	52
4.3 Intervjuer med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare	53

5	DET LOKALA NÄRINGSLIVET I FRAMTIDEN	55
5.1	Studiens utgångspunkter	55
5.2	Studiens genomförande	55
5.3	Studiens resultat	56
5.4	Slutsatser av studien	56
5.5	Planering för ett lokalt näringsliv i framtiden	57
	KÄLLFÖRTECKNING	59
	BILAGOR	65
	APPENDIX LUK 1986:2	81

FÖRORD

Under åren 1985-88 bedrevs stadsförnyelseprojektet "Lokal utveckling i Kortedala". Projektet var ett samarbete mellan Göteborgs kommun, Göteborgs Universitet och Chalmers Tekniska Högskola. Inom projektet bedrevs två fördjupningsstudier. Denna rapport redovisar fördjupningsstudien "Lokal sysselsättning". Appendixet innehåller en tidigare ej publicerad lägesrapport inom fördjupningsstudien. Forskningsrapporter från den andra fördjupningsstudien, "Välfärd i en 50-tals stadsdel- vardagsliv och fritid", håller på att utarbetas och kommer att publiceras under 1989. Dessutom kommer en gemensam slutrapport att publiceras, även den under 1989.

Jag vill tacka alla som bidragit med material till fördjupningsstudiens genomförande. Jag vill också tacka Hasse Ekdahl för utförd databearbetning och Barbro Magnusson samt Anna Lisa Persson för utskrift.

Göteborg i oktober 1988

INGRID JOHANSSON

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag, 821679-9, från Statens råd för byggnadsforskning till Göteborgs kommun, Stadsbyggnadskontoret.

SAMMANFATTNING

Den här rapporten behandlar lokal stadsförnyelse och dess inverkan på ett lokalt näringsliv. Rapporten undersöker också förutsättningar och möjligheter för att ett lokalt näringsliv skall kunna stärkas och utvecklas. Forskningen tar sin utgångspunkt i förekomsten och diskussionen kring den funktionsuppdelade staden. Dvs en stad där man bor i en del, arbetar i en annan och roar sig och konsumerar i en tredje del.

Ämnesområdet berör ett brett forskningsfält. Den tidigare forskningen inom ämnesområdet har i huvudsak haft två inriktningar. Forskningen har dels avsett stadsförnyelse ur de boendes perspektiv, dels studerat process och utfall av lokala utvecklingsförsök. Det lokala näringslivet i dessa försök har behandlats som en del av ett lokalt nätverk.

Undersökningsområdet, Kortedala, är en stadsdel som byggdes under 1950-talets första år. Kortedala var den första stadsdel som byggdes utanför det egentliga stadsområdet i Göteborg. Det fanns en önskan om att den *inte skulle bli en sovstad* utan en aktiv stadsdel i östra Göteborg. Befolkningsutvecklingen visar att stadsdelen hade som flest invånare 1965, därefter har befolkningen nästan halverats. Antalet barn har minskat och antalet äldre har blivit fler.

Under 1980-talets mitt inleddes ett stadsförnyelsearbete av bostäderna. Övrig infrastruktur är i det närmaste intakt sedan 1950-talet. I stadsdelen arbetar under dagtid ca 2 500 personer. De flesta inom offentlig förvaltning och tillverkning. Företagsstrukturen visar att trefjärdedelar av arbetsställena har 0-4 anställda. Några

företag har upp till 19 anställda och enstaka har upp till 199 anställda. Arbetslokalerna finns dels i bostadshus, dels i friliggande byggnader i bostadshusens närhet samt i ett samlokaliserat arbetsområde. De lokaler som främst är berörda av stadsförnyelsen ligger i bostadshusen. Undersökningen är främst fokuserad på eventuellt ändrade förhållanden för denna grupp.

För att få kunskap om de erfarenheter som företagarna i Kortedala hade av stadsdelen som produktionsmiljö, genomfördes under våren 1987 en enkätundersökning till företag. Ett överordnat syfte var att undersöka hur det befintliga näringslivet påverkades av stadsförnyelseåtgärder. Syftet var också att få fram vilka eventuella behov av förändringar i produktionsmiljön som förelåg. I enkäten ingick 131 st företag. På grund av olika skäl, bla stor utflyttning, bestod den egentliga undersökningspopulationen av endast 61 företag. Ca 30 procent av dessa besvarade enkäten. 41 av de ursprungliga 131 företagen hade flyttat från Kortedala under den aktuella tiden. Därför genomfördes ytterligare en undersökning, till företag som flyttat från Kortedala. Dessutom genomfördes intervjuer med de största bostadsförvaltarnas lokaluthyrare.

Undersökningsresultaten har påverkats av att stadsförnyelsen inte kom igång i den omfattning som ursprungligen var planerad. En orsak härtill, var den bostadspolitiska proposition som togs 1986, i vilken ombyggnaderna inom ROT-sektorn skulle minskas till förmån för ombyggnader i miljonprogramsområden.

Resultaten av enkäten till företagen i Kortedala visade bla på, att det förelåg en stor rörlighet bland företagen - de flesta hade flyttat in under 80-talet. Det mest frekventa läget var i första våning. Många var enmans- eller fåmansföretag. Ägaren och eller de anställda bor i flera fall i Kortedala eller det östra distriktet. De flesta av enkätföretagen anser ej att de har behov av förändrade arbetslokaler. Skulle de ändå tvingas till en förändring vill de i första hand ha större lokaler och i andra hand modernare. Om företagen skulle tvingas till andra lokaler önskar de att de nya lokalerna skall vara belägna i Kortedala. Företagen saknar viss service i Kortedala.

Resultaten av enkäten till företag som flyttat från stadsdelen visar, att orsakerna till en flyttning från Kortedala bla berodde på: att lokalerna i Kortedala var för små och i flera plan; genom flyttningen fick de anställda och företagaren närmare till bostaden; önskan om att äga arbetslokalerna; problem med utrymmen för parkering-lastning-lossning av varor. Företagen hade flyttat till andra stadsdelar i Göteborg, men också till förortskommuner

Resultaten från intervjuerna med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare kan sägas visa på två linjer för lokalfrågornas ställning i stadsförnyelsen. Två av förvaltarna i stadsdelen väljer att, på olika sätt, bygga om de insprängda arbetslokalerna till bostäder eller bostadskomplement. Den tredje förvaltaren väljer i stället, att satsa på en ombyggnad av arbetslokalerna så att de förblir arbetslokaler. I de fall där det är möjligt samarbetar man med det aktuella företaget och bygger om lokalerna i den omfattning så att företaget klarar av hyreskostnaden även efter ombyggnad. För att genomföra ombyggnaden evakueras företaget temporärt till en lokal i grannskapet för att sedan flytta tillbaka till de ordinarie produktionslokalerna. Här föreligger alltså en klar skillnad mot ombyggnad av bostadsytan, där hyresgästen har litet inflytande över ombyggnadsstandard och därmed hyreskostnad efter ombyggnad. I ytterligare några fall har förvaltare tre evakuerat verksamheter från stadsdelen och arbetslokaler har byggts om till bostadskomplement.

Resultaten från denna studie kan således jämföras med de förändringar som verksamheter i tidigare ombyggnadsområden berörts av. I flera av de blandade arbets- och bostadsområden som har byggts om, har verksamheterna fått flytta från de nuvarande lokalerna till andra eller läggas ner. De tidigare arbetslokaler har byggts om till bostäder. Detta förfarande har fått till följd, att företag inte klarat hyror i exempelvis nybyggda industri- och hantverkshus och därmed tvingats lägga ner. En annan variant har varit att företagaren gått i pension, i stället för att försöka att driva verksamheten vidare under några år fram till det ordinarie pensionstillfället. En slutsats kan vara att om ett företaget är expansivt, med en ledning i aktiv ålder, drabbas inte verksamheten av någon större störning i samband med att arbetslokaler byggs om antingen till bostäder eller till en något högre standard. Man har kapacitet att antingen flytta eller betala den ökade hyreskostnaden. Är företaget däremot inne i en stagnerande fas eller med en ledning som snart närmar sig pensionsåldern kan företaget få problem i samband med att lokalerna förnyas, med en högre lokalhyra som följd. Resultaten från enkäten till utflyttade företag visade dock på brister i lokalutbudet i stadsdelen och i svårigheterna med bristen på parkerings-, lastnings- och lossningsutrymmen. Enkätundersökningen, liksom intervjuerna med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare, har också visat på, att det föreligger en stor omflyttning bland företagen. De flesta enkätföretagen har flyttat in efter 1980. Orsakerna till denna omflyttning av företag kan bero på lokalutbudet i stadsdelen. Är målsättningen att man ska behålla ett dynamiskt, lokalt näringsliv i stadsdelar av Kortedals karaktär är det viktigt att lokalutbudet är varierat, med olika upplåtelseformer, lägen och storlekar samt att man gör det möjligt för företagen att parkera-lasta och lossa. Ett varierat serviceutbud inom stadsdelen är också viktigt.

Ytterligare ett sätt att utveckla ett lokalt näringsliv är, att man vid utarbetandet av lokala utvecklingsplaner utgår från ett territoriellt perspektiv istället för som nu, ett sektorsperspektiv. I ett dylikt perspektiv kommer de lokala sysselsättningsfrågorna att behandlas som en del av den helhet som en stadsdel utgör. För närvarande finns inte detta arbetssätt inbyggt i den kommunala planeringen. Men med stadsdelsnämndskanslier som behandlar samtliga sektorer av samhällsplaneringen kan det vara möjligt.

1 BAKGRUND

1.1. Inledning

Det kan givetvis tyckas att arbetslivets villkor i en förort är en marginell fråga att studera och uppmärksamma i ett stadsförnyelseprojekt. Den viktigaste faktorn att uppmärksamma borde rimligtvis vara de förändringar som de boende och bostäderna ställs inför.

En dylik avgränsning är dock ett alltför begränsat perspektiv i ett lokalt utvecklingsprojekt. Människorna som bor i en stadsdel har nämligen större krav på sin bostadsmiljö än enbart en bostad. De vill även ha butiker och annan service, hyfsad kollektivtrafik, skolor, daghem och ett fritidsutbud för den egna familjen inom rimliga avstånd från bostaden. Flera av dem önskar säkert att inte heller arbetsplatsen ligger för långt från bostaden. Ca en timma om dagen, längre restid för arbetsresorna upplever säkert många som ett inkräntande på den egna fritiden.

Fritiden i ett dubbelarbetande barnhushåll, blir rätt knapp under arbetsdagarna. Knappare blir den om tiden för arbetsresorna ökar. Till tiden för arbetsresan skall läggas tiden för hämtning - lämning av barn på daghem el likn. Ökar tiden för arbetsresan, ökar också behovet av en egen bil, eller ibland två, inom det dubbelarbetande hushållet, för att klara av familjens tidsbudget under ett vardagsdygn. Arbetsresornas tidsåtgång blir särskilt värd att uppmärksamma vid deltidsarbete. Om det krävs mer än en timmas restid för att ex arbeta fyra timmar per dag reflekterar eventuellt arbetstagaren över byte av antingen bostad eller arbete. Byte av bostad är en nog så

komplicerad fråga i ett barnhushåll idag. Plats inom den kommunala barnomsorgen, privata dagmammor, skolsituation mfl förhållanden medför att, man ofta känner sig bunden till bostaden eller bostadsområdet. Arbetet kan däremot, i vissa fall, bytas. Det senare förhållandet gäller naturligtvis inte för alla typer av arbeten, ex specialister mfl grupper.

Av ovan redovisade skäl är det därför viktigt att utbudet av arbetstillfällen och analyser av verksamhetsstrukturen i stadsdelen ingår i ett stadsförnyelseprojekt.

Näringspolitiken i Sverige och i västvärlden befinner sig definitivt i en brytningsfas. Problemet består dock inte så mycket av osäkerhet om vilka alternativa vägar som skall väljas. Det handlar snarare om hur vägarna överhuvudtaget ser ut. De näringspolitiska medlen har i ett längre perspektiv varierat. På senare tid har en del innovationer prövats. Den samlade erfarenheten ger dock vid handen att det föreligger svårigheter vilken utväg man än prövar.

En metod som prövats, för att lösa den krissituation som uppstod i västvärlden och i USA under 70-talet, var sk "starta- eget" kampanjer. Personer som blev arbetslösa när bruk el likn lades ner skulle istället starta egna verksamheter. Detta kunde ske antingen ensamma eller i grupp. En form för företagandet var att de anställda bildade kooperativ. En annan variant var att de anställda köpte det nedläggningshotade företaget och själva tog över driften. För att ytterligare komplicera frågan kan man se den kritik som kommer många individer, vilka har arbetat inom ex den traditionella industrisektorn. Bristen på reellt medinflytande, monotona och ofta fysiskt slitsamma arbetsuppgifter är några fält kritiken riktat in sig på.

Näringslivet i en stadsdel eller stad är inte någon isolerad företeelse. Företagen fungerar i en typ av nätverk och påverkas av de ekonomiska förhållanden som råder i övriga landet. Förhållandena för landets näringsliv påverkar därför även det lokala näringslivet. Således gäller att förhållandena för näringslivet i Kortedala har samband med förhållandena för näringslivet i Sverige som helhet.

I avnitten 1.2-1.7 redovisas litteratur som behandlar frågor kring stadsförnyelse och lokal utveckling; bla erfarenheter från Storbritannien, hur ny teknologi påverkar stadsutveckling, kommunal näringspolitik mfl för rapportens frågeställningar väsentliga förhållanden. Syftet med genomgången är att, i någon mån, redovisa delar av det vida forskningsfält som denna fördjupningsstudie berör.

1.2 Stadsförnyelse ur bostadsperspektivet

I och med att ROT-programmet mfl åtgärder sattes in har ett flertal forskningsprojekt och rapporter publicerats. De flesta av dessa har dock enbart behandlat boendeaspekter eller tekniska aspekter. Mycket av förnyelitelitteraturen kring 50-talets områden, har anknytning till de diskussioner som fördes på 60-talet kring sanering etc. Dvs inflytande, maktfrågor för de boende kontra bostadsförvaltarna.

Öresjö (1988) redovisar ett projekt i Norra Göta i Borås:

"Traditionella ombyggnader i samband med förnyelsen av 40-och 50- talens bostadsområden slår hårt mot den befolkning som idag bor där.

Boendestandarden höjs men till priset av en i många stycken försämrad livskvalitet. Grannrelationer slås sönder, vantrivsel och tom ohälsa uppkommer bland de boende, särskilt bland de äldre.

Stadsförnyelseprocessen är som ett möte mellan två världar - planerarnas och de boendes - där både sättet att tänka och sättet att föreslå lösningar skiljer sig åt. Detta bäddar för motsättningar mellan de parter som är involverade i förnyelseprocessen. Här krävs nya ombyggnadsmetoder och en helt ny förnyelseprocess."

Dergalin-Engström (1988) redovisar diskussioner kring stadsförnyelse. Erfarenheterna visar, att ett annat synsätt måste till vid stadsförnyelse:

"Trots stadsförnyelsearbetets omfattning och trots att planeringsarbetet bedrivits under lång tid saknas ett samlat synsätt på frågan. I alltför många fall har nyproduktionens och funktionalismens planeringsmetoder tillämpats vid stadsförnyelse. Det krävs ett helt nytt förhållningssätt enligt författarna. Man måste se den byggda miljön och de människor som nyttjar den som resurser för miljöns utveckling och förnyelse. För att nå goda resultat i stadsförnyelsearbetet måste man målmedvetet integrera de ekonomiska, sociala och miljömässiga värdena."

1.3 Stadsförnyelse ur företagsperspektivet

En huvuduppgift för den här fördjupningsstudien har varit att undersöka eventuella effekter av stadsförnyelse för ett lokalt näringsliv. Detta ämne har tidigare uppmärksammats i några studier.

Buch - Möller/Andersen (1986) redovisar en undersökning av villkoren och möjligheterna för små och mellanstora verksamheter i tre områden i Köpenhamn och Ålborg. Undersökningen omfattade 344 verksamheter och genomfördes 1983-85. Resultaten visar bla på:

"betydelsen av en grundlig registrering och planläggning av verksamheternas integration i stadsområdena.....

de mindre verksamheternas villkor och möjligheter i storstaden:

2/3 av verksamheterna har under 6 anställda

industriverksamheten har halverats på 10 år

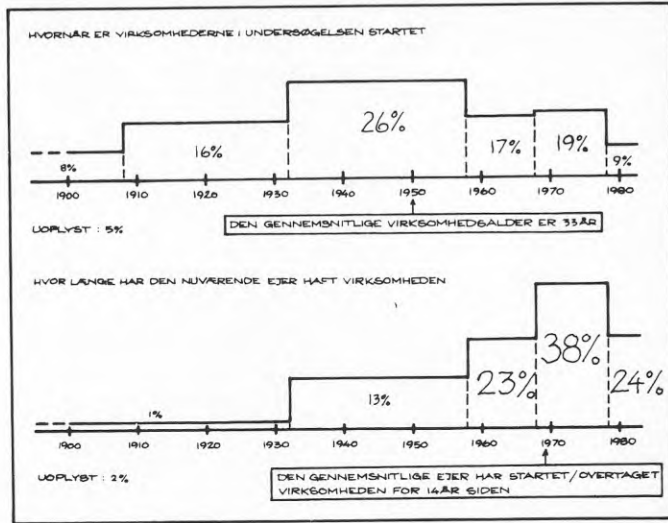
stigande antal företag i mindre framställningsverksamheter

framtiden: verksamhetsinnehavarna är mycket positiva i sin värdering av framtidsmöjligheterna.....

Se figur 1.1-1.3

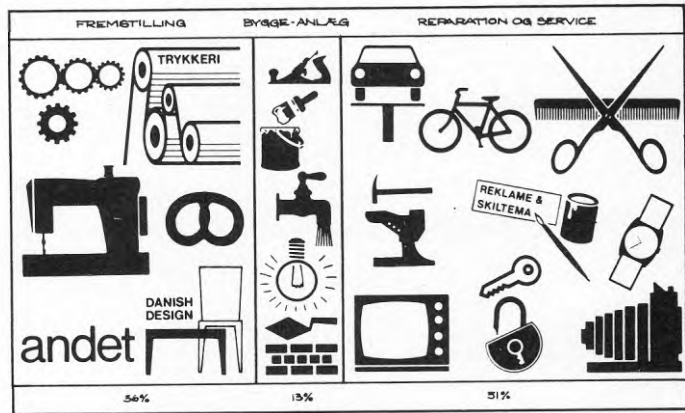
En fjerdedel af virksomhederne har skiftet ejer eller er startet i løbet af 5 år. Denne hurtige rotation giver mulighed for at styrke nyskabelser i erhvervslivet gennem en erhvervs politik, som giver iværksættere gunstige vilkår.

Figuren viser virksomhedernes alder på undersøgelsestidspunktet, 1983. Baseret på oplysninger fra i alt 344 virksomheder.

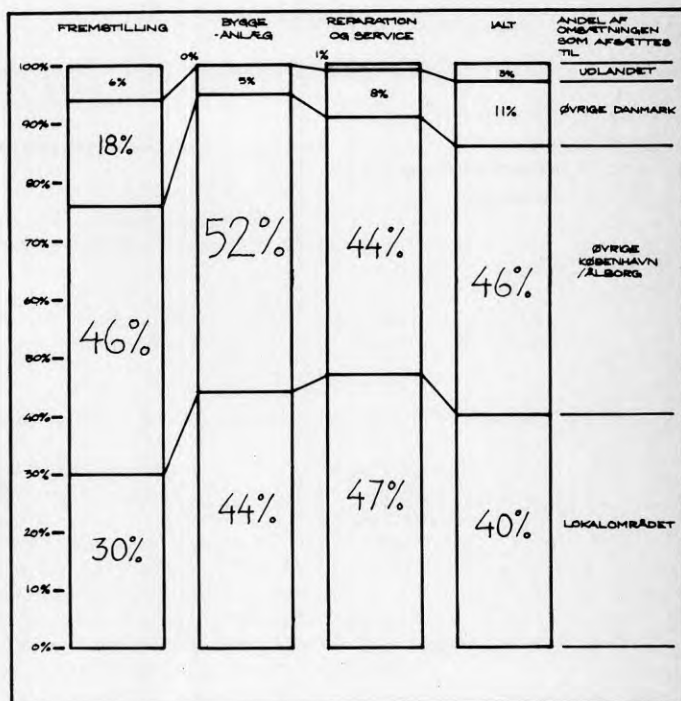
Figur 1.1 Ur Buch-Möller/Andersen 1986.

Virksomheder i undersøgelsen og deres omtrentlige indbyrdes størrelsesforhold. I alt 344 virksomheder.

Figur 1.2 Ur Buch-Möller/Andersen 1986.

To trediedele af virksomhederne ønsker at forblive i deres lokalområde. En forklaring på denne lokalpatriotisme er økonomisk: 40% af virksomhedernes omsætning afsættes i lokalområdet.

Figuren viser, hvor de 344 virksomheder afsætter deres produkter.

Figur 1.3 Ur Buch-Möller/Andersen 1986.

Verksamheternas beroende av en placering i storstaden:

2/3 är beroende av placeringen

Många har en lokal kundkrets

Ca en fjärdedel av de anställda bor inom en radie av 2 km från arbetsplatsen

Önskan om att man vill vara kvar är känslan av att man är en del av närmiljön.

Det lokala nätverket är självfallet inte ett konstant stadium, det utvecklas och ändras efter hand.....

Perspektiv på integration av bostäder och arbetsplatser:

*Icke mätbara värden: verksamheterna utbyter varor och service inom lokalområdet
verksamheterna är lokala arbetsplatser*

verksamheterna är ett tillskott till närmiljön.....

Vad kan man göra?

Industri- och hantverkshuset - hur skall man finansiera?

* *privat*

* *frikommuner*

i Danmark finns 22 frikommuner som vill överskrida den kommunala kompetensen för att få igång försök för att öka sysselsättningen."

Johansson-Lundberg (1984) behandlar svenska erfarenheter av och utvecklingsmöjligheter för industri- och hantverkshus.

Sachs (1987) diskuterar stadsförnyelse och effekterna för småföretag.

"Småföretagare utgör en heterogen och för planerare svårhanterbar grupp. ...Samtidigt som planerarnas handlingsrepertoar utgår från att småföretagarna agerar utifrån företagsekonomiska rationalitetsbegrepp och strävar efter vinstmaximering och tillväxt konstaterar man att många av dem i praktiken inte tycks följa sådana regler. Detta leder lätt till att man ser dessa företagare som mindre kompetenta, något som i sin tur kan innebära att man i planeringssammanhang ser liten anledning att ta hänsyn till deras krav eller ägna dem uppmärksamhet. Det förefaller inte som om det intresse som under senare år statsmakterna ägnats småföretagarna i grunden har ändrat detta förhållande. ...

Frågan om hur småföretagaren klarar stadsförnyelsen måste besvaras med att det blir beroende av vilket företaget är, hur processen bedrivs och vad den avses resultera i. Våra studier tyder på att många små företag med omsorg söker välja sådan lokalisering fysisk miljö och relation till fastighetsägande och förvaltning att dessa egenskaper skall passa såväl verksamheten som företagarens affärsidé och syn på företagandet. De problem som vi kunnat observera kan i allmänhet härledas ur småföretagarnas bristande överblick över vad olika områden har att erbjuda av mark, lokaler och allmän verksamhetsmiljö samt planerarnas oullräckliga kunskap om de enskilda företagens verksamhet och affärsidé. Det blir därför viktigt för de kommuner som vill slå vakt om de små företagen att utöka planeringsunderlaget efter två linjer. De måste dels kunna beskriva olika lokaliseringsmöjligheter på ett för småföretagarna relevant sätt, dels skaffa sig mer detaljerad kunskap om företagandets villkor i dessa områden."

Thörnqvist (1987) redovisar erfarenheterna av ett samprojekt mellan CTH och Göteborgs kommun. Projektet har syftat till att studera förnyelsen av ett äldre arbetsområde, Kungssten i västra Göteborg.

"Studien visar på tendenser som minskar risken för ömsesidiga, negativa beroenden mellan svaga företag och dåliga lokaler. En negativ bild av området och dåligt underhåll av gator och tekniska system förefaller ha varit de

allvarliga hoten mot dess framtid. Små företag i Kungssten har emellertid medvetet sökt sig från sämre till bättre lokaler. Hög utrymmesstandard kompenseras standardbrister. På sikt behövs dock förutom normalt underhåll av bebyggelse och gator en förbättring av främst transport-tillgänglighet och lastförhållanden, ventilationsstandard och energihushållning."

1.4 Erfarenheter av lokal utvecklingsplanering i Storbritannien

Under de senaste åren har flera lokala utvecklingsförsök genomförts i Storbritannien. Orsakerna till detta är flera bl.a. ekonomisk tillbakagång inom de traditionella stadsnäringarna. Sjöfartssidan har gått tillbaka, liksom kol-, stål- och verkstadsindustrin. Andra orsaker bakom utvecklingsprojekten har varit dålig arbets- och industrimiljö, förslummade bostadsområden och sociala problem. Det senare bl.a. pga den hastigt ökade arbetslösheten. I England finns tex stora problem med de allmännyttiga bostadsområdena, lösningen för dessa områden är bl.a. att områdena säljs ut. De boende i dessa områden är mycket mer socialt belastade, i högre grad låginkomsttagare etc än i motsvarande områden i Sverige.

Lösningarna på övriga problem har varit flera, bl.a. har ett 20-tal ekonomiska zoner införts, där skattelättnader skall stimulera till nyetablering. En annan har varit att bilda ekonomiska utvecklingsbolag, med möjlighet att behandla utvecklingsfrågor enligt något mer okonventionella metoder.

Mycket av stadsförnyelselitteraturen siktar in sig på förnyelsen av city-kärnan. Problemen i brittiska stadskärnor har behandlats av flera författare ex Rees and Lambert (1985) och Donnison and Soto (1980) mfl. Flera av dessa diskuterar också möjligheten av och fördelar med utveckling utifrån det lokala perspektivet.

"In fact..... it may well be that the significance of local-level strategy is actually increasing. .... that there are dangers inherent in what he sees as the growing significance of locally based political organization and struggle." (Rees and Lambert 1980)

Lawless (1981) behandlar de ökade problemen i innerstäderna i Storbritannien. Problemen i dessa städer har ökat under 80-talet i samband med en ekonomisk tillbakagång för industrisektorn. Flera olika försök har genomförts utifrån initiativ från lokala, regionala och statliga organ. Lawless diskuterar också de förslag till lösningar som tagits fram utifrån ett lokalt perspektiv:

"Perhaps the biggest question relating to the strategies for urban regeneration which have been explored is whether the problems affecting parts of the city-regions can be solved by spatial policies directed to these areas. In effect, it is possible to deal with space as an independent variable, or are the spatial manifestations of decline in the inner city, and elsewhere too, reflections of largely aspatial social and economic processes?..... Attempts to encourage industry to locate in the more depressed areas have had some degree of success in the post-war-era. However, it is apparent that modifications may now be required to make industry more spatially and sectorally discrete and to make it more sensitive to the growing needs of the traditionally prosperous regions. What is particularly important in this rigorously urban analysis is the

widely held assumptions amongst regional observers that the success of regional policy depends so markedly on national economic performance.

Some for genuine political, humanitarian, even romantic reasons would loath to see the continued decline of the major cities. However, it may well be that in a few decades attempts now being made to recentralize production in the cities will appear as Canute-like as efforts made in previous centuries to prevent the movement of agricultural workers to the burgeoning urban communities. Cities are primarily a reflection of social change, not a major factor in its transformation: and change of itself is not undesirable."

Ytterligare en studie som behandlar utvecklingen i Storbritanniens städer är Donnison and Middleton (1987). Boken beskriver förhållandena i Glasgows East End och försöken med GEAR - The Glasgow Eastern Area Renewal project. Projektet startade 1976 och är ett av de största stadsförnyelseförsöken i Europa och berör ca 40 000 invånare. Utvecklingen i Glasgow visar ett numera vanligt mönster - svår ekonomisk tillbakagång med en omfattande industrinedläggelse, ett stort bestånd av slumlägenheter och med en omflyttning av boende till enformiga förortsområden.

"The east end of Glasgow is an area of this kind, now containing about 40 000 people - less than one third of the numbers who lived there a generation ago. It has experienced some of the most disastrous industrial closures and some of the biggest slum clearance projects in the world, and most of its people have fled or been rehoused elsewhere. The jagged population "pyramid" representing the ages and sexes of the people left there looks much like that of Poland or Germany after the last world war. What this community has passed through is in some ways rather like a major war." (s xv)

I boken beskrivs olika aspekter på arbetet inom GEAR. Ivan Turok diskuterar i sitt kapitel "Lessons for local economic policy" några anfallsvinklar på lokal ekonomisk utveckling.

"Before we consider the lessons to be learnt from the GEAR project we must ask whether experience gained elsewhere in Britain offers hope that these economic problems can be resolved by action taken at the local level. ....we distinguish between two broadly different approaches to local economic development. The first and most common approach is pragmatic and market oriented. The second approach is newer, more experimental and less easy to define. It might be called interventionist."

* *The market oriented approach*

* *The interventionist approach*

Turok avslutar sin artikel med att slå fast

"there is evidence that interventionist policies have achieved tangible and worthwhile gains. After only a few years the enterprise boards set up by the metroplitan councils have secured or created several thousand jobs, and at a cost that compares favourably with the costs of unemployment and with the cost-effectiveness of traditional policy measures.

More significant than the material gains made by a few interventionist initiatives is the practical experience gained and the broader lessons that have been learnt about alternative policies.

Local and regional authorities currently have neither the legal powers nor the economic resources to counter the effects of wider economic processes and restrictive macro-economic policies. There remain restrictions on what is possible at the local level."

Smith-Feagin (1987) behandlar försök med lokala utvecklingsförsök inom sysselsättningssektorn från några olika länder. Försök redovisas bl.a. från New York City, Storbritannien och Frankrike. Situationen som redovisas är likartad.

"In looking at US cities one can distinguish at least five different aspects of the economic restructuring there. These are plant closure, plant start-ups, corporate center development, the expansion of service and other types of job related to the office developments and corporate expansion in outlying areas."

Chisholm (1983) analyserar urbana markanvändningsfrågor:

"The perceived problem of the inner cities in the 1980-s retains familiar elements - poor housing and quality of environment, high unemployment and low wage etc. However, entirely new is the absolute loss of population and the even faster loss of employment.

In this section, we have concentrated on one particular aspect of the urban problem, namely, land values. The primary reason for doing so is twofold:

1. Whatever else may be done - to create enterprise zones or build council housing - the structure of inner urban land use will have to change in a flexible manner responsive to changing conditions.

2. the topic has been almost completely ignored in the recent welter of public comment on the problems facing our major cities.

Implicit in the argument which has been developed is the proposition that the deliberate segregation of certain land uses - especially residential and manufacturing - is a policy that makes much less sense than it formerly seemed to. Therefore, perhaps the planning profession must accept a more humble role than has been customary - a role of maintaining minimum standards of environmental quality, a mix of residential, employment and other land uses, and facility of circulation, rather than attempting to mould cities to some predetermined pattern."

Goddard (1983) diskuterar lokal utveckling och behovet av teknologisk utveckling:

"It is uncertain how far particular types of firms tend to predominate in certain areas and thereby endow their locality with a character which either stimulates or retards technological change. ...Failure to introduce new products and processes will ultimately lead to a loss of competitiveness and thereby jobs. Regions in which firms do not advance technologically are liable to decline, come what may. Policies designed to stimulate technological change must therefore form an integral part of any environmental quality, a mix of residential, employment and other land uses, and facility of circulation, rather than attempting to mould cities to some predetermined pattern."

Hall (1983) påpekar att trots att städernas befolkning minskar, kommer det alltid att finnas människor som av olika skäl önskar bo i stadscentrum och är beredda att betala för det. Men framtiden finns också i förortslivet.

Donnison - Soto (1980) ställer sig frågan om vad kan man göra åt den nuvarande situationen och ger svaren:

"Some local authorities already do invest some of the large funds now available to them in local enterprises, but this is usually for special or rather accidental purposes, not part of a broader economic strategy for a town and its people.....Many now look to small scale enterprises and co-operatives to bring about revival. These may indeed play an important part, but it would be a mistake to rely too heavily upon them. As well as a few winners, there are many small enterprises which offer insecure jobs for low pay to ill-organised worker. The inner cities already have enough insecure, low-paid jobs. More generally our research shows that we need a better understanding of the interaction among different sectors of a town's economy - its industries and labour market, its housing and education, its health and social services, and so on. Although society has divided them up for intellectual and administrative convenience, placing them in different academic disciplines and bureaucratic departments, we must never forget that we are talking about the work, housing, education, health and social needs of the same people. How they behave in any one of these fields will depend on what is happening to them in the other field....."

Donnison och Soto anser att den framtida stadsforskningen bör behandla tre aspekter:

"First: the sources of, and the motives for, investment in towns, industries and their day to day management. Unless we constantly ask "who builds, develops and governs, and why?" we shall not understand. Second: we need a better understanding of the links and interactions between the different sectors of an urban economy - its markets for labour, housing, education, health care, recreation and much else. Third: we need a better understanding of the relations and interactions between the different spatial scales of urban settlement, and the way in which patterns and developments at one scale - that of the urban neighbourhood, the city, the region, the nation a continent or the world - may be related to patterns and developments at other scales."

1.5 Funktionsintegrering

En fråga som stadsforskare, stadsplanerare och politiker diskuterar idag rör frågan om var arbetsplatser och bostäder skall lokaliseras i staden. Denna diskussion bör ses som en reaktion mot de "planeringsmissar" som gjordes under 60-talens rekordår. Då planerades och byggdes ett stort antal funktionsuppdelade stadsdelar, vilka antingen innehöll enbart arbetsplatser eller enbart bostäder. Stadsplaneringen under 80-talet visar istället på en ökad önskan om att integrera, såväl olika funktioner, som att hitta nya former för att integrera olika planeringssektorer. Det senare i form av bla stadsdelsnämnsreformer.

Under åren 1975-84 bedrevs projektet Arbete och Bostad i Gårdsten. (Forskargruppen 1975-86). Forskargruppen var tvärvetenskapligt sammansatt och arbetade med olika delprojekt med syfte att undersöka olika möjligheter att komplettera ett enfunktionellt bostadsområde med arbetsplatser. Målsättningen var att uppnå en mer flerfunktionell stadsmiljö i ett miljonprogramsområde.

Erfarenheterna från de projekt som forskargruppen bedrev visade dock på stora svårigheter vid lokalt utvecklingsarbete av det här slaget. Svårigheterna fanns framförallt i trögheter hos olika aktörer inför förändringar. Det fanns också en okunnighet om "nya" företagsformer ex kooperativa verksamheter. Erfarenheterna visade också på vilka stora krav som ställs på enskilda personer som ger sig in i "starta-eget" verksamhet. Detta gällde oavsett om det sker i ekonomisk förening, kooperativ eller annan form. Många personer som under 70-80-talen startade egna verksamheter utan tidigare företagarerfarenheter har fått en dyrköpt erfarenhet.

Grönberg (1984) har undersökt förvärvsarbete i bostad, dvs en total funktionsintegrering - man bor och arbetar i samma lokal; lägenheten.

"Det kan konstateras att kunskaperna om förekomsten av "förvärvsarbete i bostaden" idag är mycket fragmentariska...det saknas helt studier som belyser hemarbetets omfattning, struktur och utvecklingstendenser samt orsakerna till att människor förvärvsarbetar i hemmet. Likaledes saknas analyser av för- och nackdelar, samt av konsekvenser för samhällsplaneringen."

Ett vanligt förekommande argument mot att integrera arbetsplatser och bostäder är bullerstörningar o likn sanitära olägenheter. Åkerlöf-Rydén (1988) har undersökt bullerfrågor vid integrerad verksamhet i bostadshus. Resultaten från deras studie visar att man:

"Under senare år har man alltmer intresserat sig för att införa arbetsplatser som kontor, daghem och butiker i bostadsområden. Det har då i vissa fall uppstått bullerproblem. Även andra lokaler som samlings- och hobbylokaler kan ge upphov till buller."

Av inventeringen framgår att bullerproblem visserligen uppstår i många fall, men att de går att åtgärda med tillfredsställande resultat i de flesta fallen. Behovet av konkreta riktlinjer är emellertid stort, både för ny- och ombyggnad."

1.6 Högteknologi och stadsutveckling

Under 80-talet har flera forskare tagit upp effekterna av ny informationsteknologi och dess konsekvenser för lokaliseringen av arbetsplatser i staden. Några planeringsförslag har även förts fram. Ett av dessa är Arlanda Stad. (Arlanda Stad 1986)

Staden är ett samprojekt mellan BPA, Luftfartsverket, Sigtuna kommun och Skanska. Den ligger mellan Arlanda flygplats och Märsta på en areal sex gånger större än Kistas. Arlanda Stads idé är att borge för en miljö som genom att utveckla individen även utvecklar produkten, företaget och marknaden.

Johannes Olivegren ger bakgrunden till Arlanda Stad:

"En helhetssyn på människan och hennes miljö. Det innebär nya och skärpta krav på arbetsmiljön.

1. *Arbetsmiljön måste formos så att den stimulerar till kreativa situationer och kreativa möten mellan människor med olika intressen och erfarenhet av olika fackområden.*
2. *Arbetsmiljön måste i sig innehålla en del av det "goda livet" dvs ett friare växelospel mellan arbete och fritid. Intensiva arbetsstuder kommer att växla med avkopplande samvaro, kroppslig träning och motion, kulturella aktiviteter och familjeliv."*

Arkitekten Ingemar Ståhl, beskriver en annan bakgrund till Arlanda Stad:

"Ja man börjar se på arbetsplatsen som en helhetsmiljö- inte endast som gränsvärden för giftiga ämnen, ergonomiskt riktiga arbetsställningar etc. Det är ju faktiskt så att de flesta tillbringar en tredjedel av sitt dygn på arbetet och allt fler av oss lever i en personshushåll. Arbetet och arbetsplatsen fyller en allt större social funktion. Arbetsplatsen börjar bli lika viktig som bostaden.

Skillnaderna är stora. På bostadssidan har vi en lagstiftning både på den ekonomiska och den fysiska sidan, statliga låneregler, kommunala bostadsbyggnadsprogram etc. Detta bestämmer mer eller mindre exakt hur bostäderna skall utformas. Man vet boendets krav.

När det gäller arbetsområden och arbetsplatser är planeringen samtidigt både enklare och mer komplicerad. Enklare därför att den övergripande styrningen i form av lagstiftning, politiska beslut etc är så mycket mindre - mer komplicerad därför att marknadskrafterna om 10 till 20 år kommer att avgöra om arbetsområdet är bra eller dåligt planerat."

Framtidens samhällsplanering handlar inte enbart effekterna vid ökad tillämpning av ny teknologi. Ett annat inslag som förts fram är hur kunskap och kreativitet kan komma att påverka samhällsplaneringen. Åke E Andersson har i några böcker behandlat detta ämne och dess konsekvenser för framtidens planering. (Se bla Andersson 1985; Andersson-Strömqvist 1988).

I Nykvarn utanför Södertälje genomfördes under 80-talets början ett experiment med att etablera arbetsplatser för personer med informations-dataanknutet arbete. Erfarenheterna visade bla att idén var bra men förmodligen för tidigt lanserad. Tiden var ännu inte mogen för denna typ av decentraliserat arbete. (Se bla Engström-Paavonen-Sahlberg 1986)

Ytterligare en rapport som behandlar högteknologi och stadsplanering i framtiden är Axelsson (1988):

"Intresset har ökat för sk högteknologiska företag, som vuxit upp i storstäder eller i städer som förutspås bli tillväxtområden i kunskapssamhället...De drivkrafter som redan för flera årtioden sedan betraktades som centrala är fortfarande verksamma. Särskilt gäller detta de krav som vissa delar av näringslivet har på direkta personkontakter. En slutsats är att samhällsvetenskaplig utveckling av begreppet högteknologi är en angelägen uppgift när det gäller att förstå storstädernas framtida näringsliv. Högteknologin ställer andra krav på lokalisering. Så kommer tex faktorer som nähet till forskning och utvecklingsarbete, kvalificerad arbetskraft eller utbud av kultur och behaglig miljö att spela en större roll."

1.7 Kommunal och regional näringspolitik

Kommunal näringspolitik är ett för stadsplanering väsentligt fält. Denna sektor av det politiska livet har fått ökat utrymme under 70-talets skonomiska nedgång. Många kommunalpolitiker har fått ge sig i kast med problemställningar som de tidigare hade ingen eller ringa erfarenhet av. Nästan alla kommuner nyanställde en eller flera näringslivssekreterare för att klara av den här sektorn av den kommunala verksamheten. Kommunal näringspolitik har många nära samband med regionalpolitiken. Detta fält har många forskare behandlat, särskilt under 70-80-talet. Grahm (1988) beskriver utvecklingen:

"På 60-talet skrev geograferna många artiklar som uttryckte koncentrationstendenserna som "obönhörliga"(4). På 80-talet har det producerats lika mycket forskning om "turn-around trenden" (5), som förutsäger stagnation hos storstäder och andra viktiga centra. Mot andra hälften av 80-talet börjar man diskutera koncentration igen mot bakgrund av aktuell statistik..... 60-talets politik byggde på en samhällsvetenskapligt grundad övervärdering av de gynnsamma effekter som kunde uppnås genom arbetskraftsöverföring till andra regioner. En framväxande skara lokalsamhällsteoretiker med begreppsliga verktyg för hushållsekonomi, nätverkstransaktioner och liknande gav dock efter hand en helt annan bild. I stället sökte man visa den stora marginalavkastningen små investeringar med syfte att säkra befolkningsunderlaget i en kort kunde ha. Om dessa överföringar genererar eller upprätthåller självorganiserad produktion eller reproduktion, huvudsakligen baserad på förutsättningar inom regionen, erhålles multiplikatoreffekt genom den egenaktivitet som uppkommer. Denna typ av argument har bla använts som legitimation för att stödja lokalsamhällen.... Denna spridning och hierarkisering av industrin hänger samman med att bindningar till lokala marknader upphört, bla pga utjämnning av faktorpriser och för att transporter av kommunikationer blivit allt billigare genom tillämpning av ny teknologi. Detta har möjliggjort uppsplittring av produktionen både horisontellt och vertikalt, och ökat möjligheterna att förlägga enskild delproduktion där produktionsfaktorerna är billigast. Eftersom arbetskraften som regel är den viktigaste

produktionsfaktorn sker uppstyckningen ofta efter de kvalifikationer arbetskraften har. Arbetsdelningen inom produktionen tenderar därför att låsa fast och fördjupa skillnaderna mellan stabila och mindre stabila jobb, mellan hög- och lågavlönade, dvs mellan arbetsmarknadens A- och B-lag.

Produktionens uppsplittring och verksamheternas spridning betyder också att de enskilda företagen inte längre är lokalt förankrade med avseende på viktiga inköps- och försäljningskontakter. Härigenom minskas kraftigt möjligheterna till multiplikatoreffekter av den typ man ofta såg på 60-talet. Att de regionalt lokaliserade företagen inte längre naturligt ingår i regionala nätverk påverkar också regionens samlade kompetens och förmåga till förnyelse. Ett beroende som i första hand är kopplat till nationella eller internationella centra innebär också att kompetensen i första hand byggs upp i dessa relationer. Avkoppling från specifika regionala förutsättningar blir allt mer tydlig....

Man har å andra sidan också funnit att en mängd lokala kontakter av servicekaraktär fungerar friktionsfritt dvs att en effektiv närmiljö snabbt kan lösa oförutsedda problem.(10)....."

Grahm (1988) delar in strategivalen i den kommunala näringspolitiken i tre typer:

1. Den konventionella strategin
2. Businessstrategin
3. Alternativstrategin

"Den konventionella strategin utgår från en stark nationell ekonomi med stor offentlig sektor och stort socialt ansvar. Den konventionella strategin har klarast relationer till den livsform som benämnes lönearbete, där huvuduppgiften koncentreras till antalet jobb på den lokala marknaden. Politiken är egentligen tendensiöst centralistisk för att stimulera generell växt, där avregleringar med specifika lokala ändamål tillhör undantagen.

"Starta-egget" initiativ har blivit det stora flaggskeppet under den blomstringstid vi för närvarande upplever för den lokala näringspolitiken. Utan märkbara nyansskillnader introduceras åtgärder under såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar i Norden. Känsligheten för den lokala variationen i förutsättningar synes dessutom ofta låg. Så påbörjades vid förebåddad massarbetslöshet efter planerad friställning vid gruvorna i Kiruna (som en av flera åtgärder) starta-egget-kampanjer. Man vände sig då till en genuin arbetarbefolkning med mycket speciella historiska och kulturella traditioner med projektförslag som hämtats ur en internationell idébank av ett transnationellt dataföretag. Detta innebär inget stöd till existerande livsformer, men framförallt inte heller något försök att utnyttja den speciella kompetens befolkningen besitter.(23)

Starta-egget-kampanjer i denna typ av samhällen torde ha bättre förutsättningar om man satsar på kooperativ verksamhet eller löntagarägda företag. En generell erfarenhet från arbetarägda företag i Norden visar dock att dessa inte har lägre effektivitet än konventionellt styrda eller ägda(24)....."

Den andra strategin som Grahm urskiljer, businessstrategin, beskrivs på följande sätt:

"Medan den konventionella strategin i hög grad baserats på keynsianskt tänkande med allmän marknadsorientering under stort samhälleligt ansvar, har businessstrategin helt överlåtit problemlösningen till marknaden. Samhällets uppgift blir att underlätta för marknaden istället för att korrigera dess effekter.

Businessstrategin sätter den ekonomiska effektiviteten som den övergripande målsättningen. Storskaligheten är den teknik som användes för att minnra kostnaderna per producerad enhet. De internationella marknaderna blir ett naturligt fokus för intresset, eftersom lokala eller nationella marknader är för små för att kunna hålla nere kostnaderna i produktionen. Det är branscher som har de bästa komparativa fördelarna gentemot utlandet som skall gynnas. Hög teknologi och kapitalintensitet kännetecknar produktionen.....

Nyföretagsamhet uppstår till stor del genom avlänkning av funktioner, som bildar nya och specialiserade enheter....."

Den tredje strategin som Graham urskiljer är, alternativstrategin:

"Den alternativstrategi som utvecklats framförallt från nätverksteoretisk bas har förkastat dessa grundantaganden. Marknader uppfattas i stället som komplexa system, lokala, regionala eller internationella. Alla marknader ger upphov till kopplingar, som medför beroenden, horisontella eller vertikala, önskvärda eller mindre önskvärda. De anonyma produktionsystemen ses i stället som urskiljbara nätverk, där man investerar i att upprätthålla fasta relationer. Produktionskostnadscentreringen har sålunda bytt mot intresse för transaktionskostnaderna i stället. Priskonkurrensen tenderar att överspelas av kvalitetskonkurrens, när marknaderna inte längre ses som homogena.."

Graham visar också på att det finns "tydliga tendenser till att vissa strategier i praktiken i första hand är relaterade till vissa typer av lokalsamhällen". Se figur 1.4.

		Dominerande livsform i lokalsamhället		
		Löntagarlivsform	Karriärist livsform	Självst. livsform
Näringspolitisk strategi	Konventionell			
	Business			
	Alternativ			

Figur 1.4 Förhållande mellan strategier och samhällstyper. I praktiken förefaller varje strategi primärt anpassad till en samhällstyp. I princip är dock varje strategi tillämpbar inom varje samhällstyp. (Ur Graham 1988).

Hagson (1987) redovisar följande konsekvenser för markanvändningen i Göteborg pga förändringar i näringslivet:

1. *Stadens profil och stadsmiljö utgör väsentliga faktorer i företagens bedömning av Göteborg som verksamhetsmiljö.*
2. *Arbetslivets krav på mark och lokaler förändras och motiverar en mer nyanserad planering och en kvalitetsinriktad utformning.*
3. *Det finns anledning för kommunen att tillhandahålla ett rikt utbud av varierande och profilerande arbetsområden.*
4. *Väl fungerande transport-och kommunikationssystem är av strategisk betydelse för uppbyggnaden av stadsregionen*
5. *Ett av de viktigaste medlen att attrahera verksamheter och att styra företagens lokalisering är att få till stånd ett attraktivt och välorganiserat bostadsbyggande*
6. *Det är väsentligt för kommunen att analysera problem och möjligheter i ett regionalt sammanhang*
7. *Det finns mark i efterfrågade lägen men den behärskas inte av kommunen. Den spontana utvecklingen inom näringslivet förstärker den socio-ekonomiska obalansen i kommunen*
8. *Materialet innehåller motstridiga önskemål och visar på behov av kunskapsutveckling."*

Brunsson och Johannisson har i flera verk analyserat kommunal näringspolitik. I boken *Lokal mobilisering - om industriers kommunalpolitik och kommuners industripolitik* (1983) beskriver dom utvecklingen:

"Under senare år har en ny sorts företagsamhet vuxit fram vid sidan om storföretagens kriser. Från Svängsta i söder till Pajala i norr har människor tagit egna initiativ för att trygga sin ekonomi. Ofta har det skett med stöd från kommunen. Den lokala näringspolitiken har blivit central. Drivkraften vid lokal mobilisering är människor som handlar utifrån djupt engagemang och stark vilja. Myndigheter och storföretag är idag ovana att hantera sådana resurser."

Mellan åren 1984-88 har en försöksverksamhet med ökad kommunal självstyrelse pågått. Stat-kommunberedningen har ansvarat för försöken och de har redovisats i "Frikommunförsöket - en rapport om försöksverksamheten med ökad kommunal självstyrelse" SOU 1988:26. Nio kommuner och tre landsting har deltagit i försöken.

"Sammanlagt har cirka 280 olika förslag om dispenser och andra åtgärder förts fram. Av dessa gäller nästan två tredjedelar områdena planering och bebyggelse samt skola och arbetsmarknad. Inom sysselsättningspolitiken har de kommunala insatserna avgörande betydelse. Frikommunförsöket har på detta område visat att kommunerna och landstingen vill ta ett ökat ansvar. Genom frikommunförsöket har en ny form för samarbetet mellan stat och kommun införts. I frikommunerna har okala arbetsförmedlingsnämnder inrättats....Arbetsförmedlingsnämnden får inom givna ekonomiska ramar besluta om fördelningen av medel för beredskapsarbete och rekryteringsstöd samt avgöra beredskapsperiodens och rekryteringsstödet längd upp till 12 månader. Nämnden får vidare inom ramen för statsbidragsreglerna besluta om

statsbidragsnivån för beredskapsarbete. Nämnden får också besluta om fördelningen av resurser till särskilda insatser för ungdom. Även frilandstingen har uppmärksammat sysselsättningsfrågorna. Olika förslag har framförts för att skapa sysselsättning för länets invånare... Ett genomgående drag i frikommunernas förändringsönskemål på arbetsmarknadsområdet är behovet av samverkan mellan olika intressenter."

I Kommun-Aktuellt har det skrivits många artiklar kring kommunal näringspolitik i olika former. I Kommun-Aktuellt nr 31 1987 redovisas en intervju med Bo Mårtensson. Mårtensson har i flera års tid forskat kring lokal näringspolitik.

"Med kommunaldelsnämnderna ökar förutsättningarna för lokala kooperativ tror samhällsforskaren Bo Mårtensson. Här kan man hitta nya kombinationsmöjligheter men en förutsättning är att kommundelarna inte byråkratiseras och att de tillåts experimentera. För några år sedan drogs det igång ett antal ungdomskooperativ runt om i kommunerna. Det gick inte alltid så bra. Många fick problem och lades ner, några omvandlades till vanliga aktieföretag.

- Kommunerna gjorde flera misstag. Kooperativen fick inte de rätta förutsättningarna och resurserna. Politikerna tänkte på idén men insåg inte att kooperativ är en svår form.

- Ungdomar med sociala problem togs med och kooperativen började syssla med saker som det övriga samhället ratat. Det resulterade naturligtvis i låg bärkraft.

- Att se kooperativ som ett sätt att lösa sysselsättningsproblem är ett rent nonsens. Att välskötta kooperativ bidrar till att skapa nya jobb är en annan sak.

- Man kan aldrig starta dem uppifrån. Visst behövs det rådgivare och experter, men det måste finnas en grund. De intressantaste kooperativen är de som har sitt ursprung i sociala och kulturella krafter, i stark gemenskap eller i någon form av kamp.

- Det finns dock en viktig skillnad mellan så kallade funktionella kooperativ och lokala, områdesbaserade samhällskooperativ. De förra måste vara marknadsmässigt konkurrenskraftiga och slå vakt om lönsamheten, de senare arbetar på ett bredare sätt med inslag av idealism och frivilliga insatser. Bo Mårtensson ser det som viktigt att kommunerna ser på de kooperativa möjligheterna inte bara ur ett snävt näringslivsperspektiv utan också utifrån sociala och kulturella utgångspunkter.

- Det gäller att få igång lokala processer. Kommunen måste vara lika beredd att överskrida gränser som de människor de vill stödja. Annars kan de lika bra fortsätta jobba med traditionella näringslivsprojekt."

1.8 Avslutning

Ett genomgående tema i översikten visar på behovet av mer hänsyn till och kunskap om helheten samt ett ökat sektorsövergripande perspektiv i den kommunala planeringen. En möjlighet att genomföra detta kan vara med de stadsdelsnämndsförsök som pågår och är under uppstart i flera kommuner i Sverige idag.

Ett annat tema är att förhållandena i den enskilda staden och dess stadsdelar måste ses i förhållande till utvecklingen i övriga landet. Således gäller att förhållandena för företagen i Kortedala har samband med förhållandena för företag i Sverige som helhet.

Utifrån den ovan beskrivna bakgrunden har denna fördjupningsstudie genomförts. I de följande kapitlen redovisas några empiriska studier om lokalt näringsliv och lokalt utvecklingsarbete i en 50-talsstadsdel i Göteborg.

2 STUDIENS SYFTE OCH AVGRÄNSNINGAR

Fördjupningsstudiens syfte är att:

- * studera effekterna av lokal stadsförnyelse och dess inverkan på ett lokalt näringsliv
- * undersöka förutsättningar och möjligheter för att ett lokalt näringsliv skall kunna stärkas och utvecklas

Ett av studiens ursprungliga syfte var att även studera hyresläget för olika verksamheter och lägen i stadsdelen. På grund av svårigheter med att få fram fullständiga, heltäckande och jämförbara uppgifter om hyrorna för respektive verksamhet har detta inte varit möjligt. Tanken var även att jämföra hyresläget i Kortedala med några andra stadsdelar i staden för att få kunskap om vilken effekt en eventuell billig hyra i ett halvcentralt område hade för företag i jämförelse med ett läge i ett (attraktivt) arbetsområde eller i ett mer centralt läge. Detta hade varit värdefull kunskap för att bli få perspektiv på vad läget i staden kontra billigare lokalhyra hade för de enskilda företagen.

Därför behandlas inte lokalhyrornas inverkan på valet av läge för den enskilda verksamheten i denna studie. Det är bara att beklaga, då ett ofta förekommande "argument" i lokaliseringdiskussioner berör just kostnaderna för lokaler i olika delar av staden.

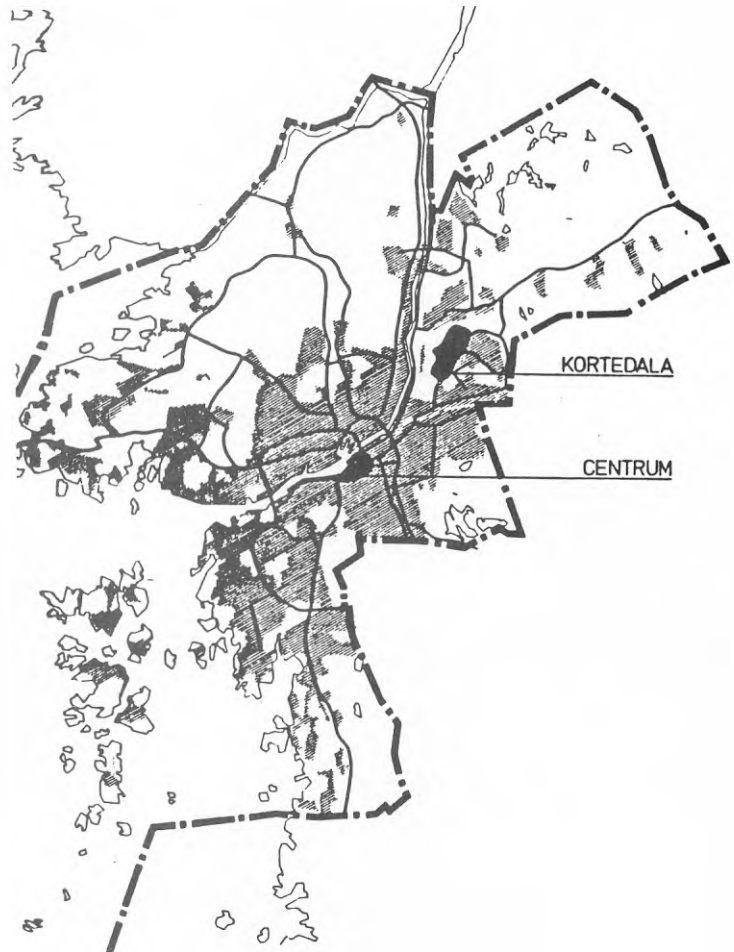

3 ARBETS- OCH BOSTADSFÖRHÅLLANDE I UNDERSÖKNINGSOMRÅDET KORTEDALA

3.1 Kortedalas fysiska utformning och befolkning

Kortedala är belägen i östra Göteborg, se fig 3.1, och byggdes under 1950-talet. Stadsplanen utgick från de grannskapsideal som kommit från England efter kriget. Området var det första i Göteborg, som byggdes utanför det egentliga stadsområdet. Det fanns en önskan om att skapa en självständig stadsdel. Denna skulle inte enbart innehålla bostäder utan också ett serviceutbud och arbetsplatser.

Bebyggelsen är grupperad i grannskapsenheter med fyra centrumanläggningar invid spårvagnshållplatser, se figur 3.2. Då området planerades rådde stor bostadsbrist i Göteborg. Det var därför angeläget att snabbt bygga ut Kortedala i ett sammanhang. Totalt byggdes ca 8 600 lägenheter med en standard som väl tillgodosåg de behov som då ställdes. Två- och tre rumslägenheterna dominerar i området. Lägenheterna är små till ytan. Det finns gott om 2-3 rumslägenheter på 50 resp 60 kvm. Fastighetsbeståndet består nästan helt av flerfamiljshus med ett stort inslag av allmännyttiga förvaltare. Sedan utbyggnaden har inga egentliga förändringar av byggnader, gator och friområden skett. Några bostadsområden har byggts till under 60-talet liksom några industrilokaler. Den fysiska miljön är i stort sett oförändrad och står mot ekonomiskt, socialt och kulturellt förändrade förhållanden. När stadsdelen var fullt ubyggt bodde det ca 28 000 personer i Kortedala. Tjugo år senare har befolkningen halverats och blivit äldre. Barnantalet har minskat och några skolor stängts eller byggts om till andra ändamål. Antalet butiker har minskat och koncentrerats till centrumlägen (Se Johansson-Herner 1987).

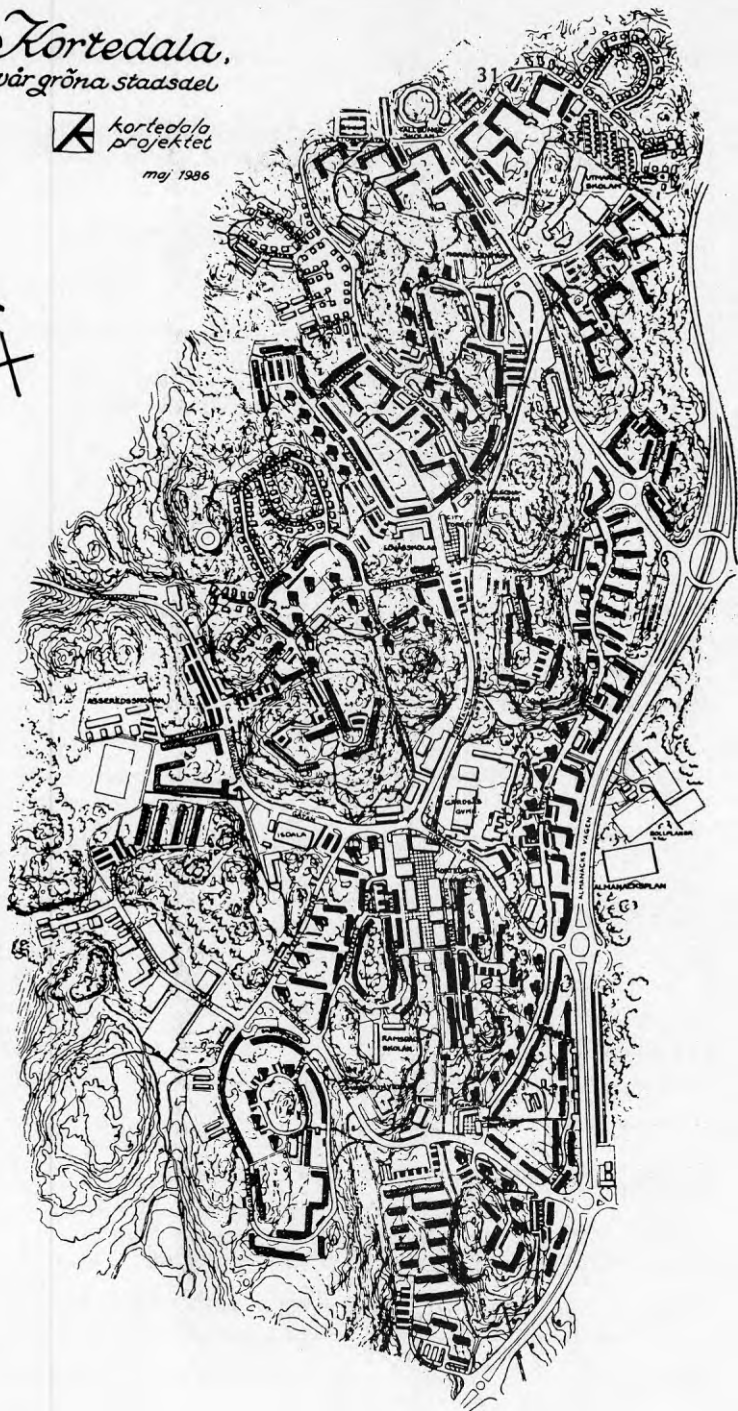

Figur 3.1

Undersökningsområdet i Kortedala, läge i Göteborg. (Johansson-Herner 1987).

*Kortedala,
vår gröna stadsdel*

 *kortedala
projektet*
maj 1986

Figur 3.2 Kortedalas fysiska utformning. (Johansson-Herner 1987).

Under 1980-talets slut har en ombyggnad av bostadsbeståndet startat. Övrig infrastruktur omfattas inte av den pågående stadsförnyelsen i området. Under åren 1985-88 bedrevs ett stadsförnyelseprojekt i stadsdelen, "Lokal utveckling i Kortedala". Projektet var ett samarbete mellan Göteborgs kommun, Göteborgs universitet och Chalmers Tekniska Högskola. Bygghörsningsrådet finansierade forskarnas insatser. Projektet har haft som syfte att:

- * pröva former för planering utifrån ett områdesperspektiv
- * pröva former för samarbete över de traditionella förvaltningsgränserna
- * pröva former för samarbete mellan forskare och tjänstemän i ett gemensamt projekt
- * utarbeta en lokal utvecklingsplan(LUP) för stadsdelen

För ytterligare information om projektet se källförteckningen.

3.2 Näringslivet i Kortedala

Kortedala blev planerat i närheten av ett av dåvarande Göteborgs industritättaste områden, Gamlestaden. Det har alltid funnits, och finns även idag, ett nära samband mellan arbete och boende i Gamlestaden-Kortedala. En stor andel av de människor som flyttade till det nybyggda Kortedala kom från de omoderna lägenheterna i Gamlestaden, men fortsatte att arbeta på SKF eller i textilindustrierna.

Idag är förhållandena något annorlunda. Det finns dock fortfarande ett starkt samband mellan arbete i Gamlestaden och bostad i Kortedala. Ett annat samband är mellan arbete i centrum och bostad i Kortedala. Ett tredje viktigt samband är mellan arbete i Kortedala och bostad i samma stadsdel. Ca 14 procent av samtliga förvärvsarbetande i stadsdelen under dagtid hade 1985 också sin bostad i Kortedala. Av tabell 3.1 framgår att de dominerande näringsgrenarna i stadsdelen är tjänster och tillverkning. För 1985 svarar offentlig sektor för ca 47 procent av arbetstillfällena och övriga sektorer för 53 procent. Detta överensstämmer med förhållandena i Göteborg som helhet, se tabell 3.2.

Näringsgren	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Tillverkning		512	553	656	520	*
Byggnadsind.		220	154	76	55	
Handel		714	635	437	348	
Samfärdsel		77	102	175	167	
Tjänster		690	1 014	1 055	1 217	
Övrigt		20	16	17	63	
Totalt	1 706	2 233	2 474	2 415	2 370	2 460

Tabell 3.1 Den förvärvsarbetande dagbefolkningen i Kortedala fördelade över näringsgrenar 1960-85.

* I FoB 85 tillämpas en annan indelningsgrund se tab 3.2.

Sektor	Kortedala	Göteborg
Offentlig	47 %	38 %
Övriga	52 %	59 %
Ej spec.	1 %	3 %
Totalt	2 470 (100 %)	266 841 (100 %)

Tabell 3.2 Den förvärvsarbetande dagbefolkningen i Kortedala och Göteborg 1985 fördelade över sektorer.

Näringslivet i stadsdelen har genomgått omfattande förändringar under de senaste åren. Genom flyttningar av företag har ett stort antal arbetstillfällen inom verkstads-, livsmedels- och textilindustrin försvunnit från stadsdelen. En stor andel av de anställda inom dessa industrier hade också sin bostad i Kortedala. De får nu pendla till andra delar av Göteborg.

Nästan hela den förvärvsarbetande nattbefolkningen i Kortedala har sin arbetsplats inom Göteborgs kommun. Studerar man pendlingsströmmarna finner man att det 1980 fanns en stark koppling mellan arbete och boende inom det östra distriktet av Göteborg. Även det centrala distriktet hade en stark inpendling från Kortedala. Viss pendling förekom till södra distriktet, medan pendlingen till västra och norra distrikten samt till Hisingen var relativt obetydlig. Enligt FoB 85 var nettopendlingen till stadsdelen negativ; ca 2 220 personer pendlade in medan ca 7 600 personer pendlade ut.

Totalt förvärvsarbetade under dagtid i Kortedala 1985 ca 2 460 personer. Antalet har varit relativt konstant sedan 1965, med en variation på något hundratal personer. Av dessa bor ca 350 personer i området. Motsvarande antal var 1980 561 personer. Andelen som har såväl sin bostad som sin arbetsplats i Kortedala har således minskat från ca 24 procent till 14 procent. En orsak till minskningen kan vara de företagsflyttningar som skett från stadsdelen.

Det totala antalet förvärvsarbetande i stadsdelen, den sk förvärvsarbetande nattbefolkningen, redovisas i tabell 3.3.

Näringsgren	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Tillverkning	4 352	4 521	3 440	3 136	2 492	2 079
Byggnadsind.	800	1 191	1 180	703	568	477
Handel	2 135	2 550	2 056	1 630	1 466	1 130
Samfärdsel	1 451	1 472	1 285	1 144	1 111	968
Tjänster	2 006	2 181	2 813	2 845	3 213	3 109
Övrigt	30	96	90	115	125	172
Totalt	10 828	12 011	10 864	9 573	8 976	7 935

Tabell 3.3 Den förvärvsarbetande nattbefolkningen i Kortedala 1960-85.

Antalet arbetslösa i stadsdelen 1985 var 466 st eller ca 5 procent av den totala folkmängden i åldrarna 18-64 år. Motsvarande siffra för Göteborg var ca 4 procent. Förhållandena i Kortedala överensstämmer således med förhållandena som råder i övriga Göteborg.

Arbetsställena i stadsdelen domineras av enheter 0-5 anställda och upp till 19 anställda. Näringsstrukturen är av en relativt småskalig struktur. Det finns även ett antal arbetsställen med upp till 200 anställda se tabell 3.4.

Antal anställda	Riket	Göteborg	Kortedala
0-4	?1)	72	75
5-19	?	20	20
20-49	61	4	3
50-99	20	2	1
100-199	10	1	1
200-499	5	0.5	-
500-	4	0.5	-
Totalt	100 %	100 %	100 %
Absolut	85 536	18 318	395

Tabell 3.4 Antalet arbetsställen i riket, Göteborg och Kortedala fördelade över storlek (mätt i antalet anst).

1) enl Företagen 1980 var dessa svåra att beräkna pga stort bortfall.

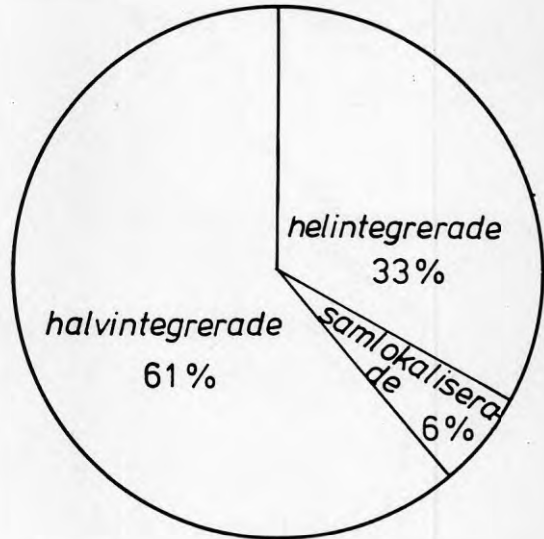
Arbetslokalerna finns dels spridda i bostadshusen eller i dess närhet, dels i ett mindre samlokaliserat arbetsområde i östra delen av Kortedala, samt i centrumanläggningar. Lokalfrågan har tidigare undersökts se Johansson 1980 och 1984. Resultaten från studierna framgår av figur 3.3 och 3.4.

Indelningsgrunder:

Helintegrerat = verksamheter belägna i samma hus som bostäder

Halvintegrerat = verksamheter belägna i friliggande byggnader i bostadshusens omedelbara närhet eller i centrumanläggningar

Samlokaliserat = verksamheter belägna i mindre arbetsområden i bostadsområdenas närhet

Figur 3.3 Samtliga verksamheter i Kortedala fördelade över indelningsgrunderna, totalt 255. (Johansson 1980).

Av figur 3.4 framgår att verksamheterna fanns spridda över hela stadsdelen. Figur 3.3 visar att den mest frekventa lokaliseringen för verksamheter i Kortedala var det sk halvintegrerade läget. Det vill säga lokaler i friliggande byggnader i bostadshusens omedelbara närhet eller i centrumanläggningar.

Näringsar:

- 3=tillverkning
- 5=byggnadsverksamhet
- 6=varuhandel, rest/hotell
- 7=samfärdsel, post/tele
- 8=bank
- 9=off.förv.tjänster

Figur 3.4

Det iaktagna verksamhetsutbudet i stadsdelen Kortedala, fördelat på

4 STADSFÖRNYELSE OCH DESS KONSEKVENSER FÖR DET BEFINTLIGA NÄRINGSLIVET

4.1 Enkät till företagare i Kortedala

4.1.1 Dataunderlag och metod

Under våren 1987 genomfördes en enkät till företagare i Kortedala. Ett överordnat syfte var att undersöka hur det befintliga näringslivet påverkades av stadsförnyelseåtgärder.

Övriga syften var:

- * att få kunskap om de erfarenheter som kortedalaföretagarna har av stadsdelen som produktionsmiljö.
- * att få fram vilka eventuella förändringsbehov som förelåg.
- * att följa upp den studie som genomförts av stadsdelens näringsliv 1979 (Se Johansson 1980 och 1984).

Först något om enkäten. Enkätformulär och introduktionsbrev framgår av bilaga 1. Som underlag för att få fram undersökningspopulationen användes Centrala Företags Administrativa Registret (CFAD), bostadsförvaltarnas kontraktsregister, telefonkatalog för Göteborg 1987 och inventeringsmaterialet från 1979 års undersökning (se ovan). Samtliga företag, med undantag för SNI (Svensk Näringslivs Index) koderna 6 (Handel) och 9 (Offentlig förvaltning och andra tjänster), ingick. Undantagna var dessutom vissa

företag med lokaler under 20 kvm. Förhållandena för företag inom detaljhandel och övrig närservice hade tidigare studerats i en annan undersökning (Se Johansson-Herner 1987).

4.1.2 Resultat från enkäten

Vilka resultat gav då enkäten till företagare i Kortedala?

Först måste konstateras att registren ur vilka undersökningspopulationen utvaldes inte var uppdaterade till nuläge. Detta medförde att en stor del av de företag som erhöll enkäten hade flyttat från Kortedala, var nedlagda, eller på annat sätt okända för postpersonalen. Totalt utsändes 131 st enkäter. Av dessa visade det sig att 14 procent av adressaterna var okända, 31 procent var avflyttade och 8 procent ingick av olika skäl egentligen inte i populationen. Andelen som svarade var 19 procent och andelen som ej svarade var 28 procent. Se tabell 4.1.

Kategori	Antal	Procent
Okända	18	14
Avflyttade	41	31
Övriga ej i pop	11	8
Svarade	25	19
Svarade ej	36	28
Totalt	131	100 %

Tabell 4.1 Svarsfrekvenser vid enkät till företagare i Kortedala 1987.

Berträffande de företag som flyttat från Kortedala genomfördes en särskild "flyttningsstudie" under hösten 1987, se avsnitt 4.2. Syftet med den var att få kunskap om vart företagen flyttat och orsakerna till flyttningen.

4.1.3 Sammanställning av resultaten från enkäten till företag i Kortedala

Tabell 4.2 redovisar genomsnittligt inflyttningsår för företagen i enkäten.

Tidsperiod	Antal
- 1969	7
1970-1979	4
1980-	16
Totalt	27

Tabell 4.2 Sammandrag av inflyttningsår till Kortedala.

Studerar man inflyttningsåren för enkätföretagen finner man att en stor grupp har flyttat in under de senaste sju åren. Detta visar på en stor rörlighet bland företagen i Kortedala. I stadsdelen finns dock en kärna av företag av vilka några har funnits relativt lång tid, en del från det att området byggdes. Rörligheten stämmer också överens med de erfarenheter som bostadsförvaltarnas lokaluthyrare har. En orsak till rörligheten kan vara det ubud av lokaler som finns i stadsdelen. Det finns en dominans av mindre och riktigt stora lokaler. För ett företag som behöver växa gradvis kan det innebära svårigheter att vid rätt tidpunkt hitta rätt lokal i området. Följden kan då bli en flyttning ut ur stadsdelen. Andra orsaker till rörligheten kan vara att de företag som startat inte klarar sig och därför läggs ner, även detta påverkar rörligheten.

Tabell 4.3 redovisar enkätföretagens lokalytor.

Yta i kvm	Antal
0- 100 kvm	13 st
100- 200 kvm	3 st
200- 300 kvm	2 st
300- 400 kvm	2 st
400- 500 kvm	1 st
500- 1000 kvm	1 st
1000- 1500 kvm	1 st
Totalt	23 st

Tabell 4.3 Enkätföretagens lokalytor klassindelade

Av tabell 4.3 framgår att ett stort antal av företagen har lokaler som är under 100 kvm. Detta förklaras bl.a. av att det i Kortedala finns lokaler för arbete dels i bostadshusens bottenvåningar och i friliggande byggnader i själva bostadsområdet och i ett angränsande arbetsområde. Det finns få stora lokaler och dessa är i huvudsak lokaliserade till det angränsande arbetsområdet.

Tabell 4.4 redovisar i vilket våningsplan arbetslokalen är belägen.

Våningsplan	Antal
Källare	6
1:a våningen	12
2:a våning	3
Totalt	21
Median våningsplan	1

Tabell 4.4 Våningsplan för arbetslokalen

Resultaten i tabell 4.4 speglar de förhållanden som råder för arbetslokalerna i stadsdelen. Kortedala byggdes som en i funktionsintegrerad stadsdel, dvs den skulle innehålla arbetsplatser, bostäder och service. Influenserna kom från den engelska efterkrigsplaneringen. I bostadshusens botten- och suterängvåningar byggdes det in arbetslokaler liksom i friliggande byggnader i bostadshusens grannskap och i ett angränsande arbetsområde.

Tabell 4.5 redovisar hyreskostnaderna för enkätföretagen.

Kvm-pris-mån	Antal
1-25	10
26-50	5
51-75	0
76-	2
Totalt	17
Genomsnittlig hyra	2 629 kr
Genomsnittlig yta	21.49 kvm

Tabell 4.5 Enkätföretagens hyra

Ett av studiens ursprungliga syfte var att studera hyresläget för olika verksamheter och lägen i stadsdelen. På grund av svårigheter med att få fram fullständiga, heltäckande och jämförbara uppgifter om hyrorna för respektive verksamhet har detta inte varit möjligt. Tanken var även att jämföra hyresläget i Kortedala med andra stadsdelar i staden, för att få kunskap om vilken effekt en eventuell billig hyra i ett halvcentralt område hade i jämförelse med ett läge i ett attraktivt arbetsområde eller ett mer centralt läge. Detta hade varit värdefull kunskap för att bli få perspektiv på vad läget i staden kontra billigare lokalhyra hade för företagen. Således föreligger det enbart resultat från de företag som besvarat enkäten och någon jämförelse, vad gäller hyresläget, kan ej göras med andra områden. Hyreskostnaderna per kvm har en spridning mellan 1.62 till 128.21 kronor. De flesta företagen har dock en kvmhyra i intervallet 1-25 kr. En stor andel ligger också i intervallet 26-50 kr. Enbart två ligger i intervallet 76 kr och uppåt. Denna situation kan komma att förändras i samband med att lokalerna byggs om i samband med stadsförnyelsen. Vid en genomgång av några lokaler som förnyats visade det sig dock att hyreshöjningarna inte blivit så drastiska. En av orsakerna till detta var bl.a. att företagarna hade själva fått välja graden av förnyelse. Ville man ha till stånd större förändringar i lokalerna kostade det mer, valde man mindre insatser kostade det mindre. Gemensamt var dock att lokalerna på något sätt förnyades.

Tabell 4.6 redovisar sysselsättningsstrukturen bland enkätföretagen.

Kategori	Antal
Enbart ägaren(na) arbetar	9
Ägare + anställda arbetar	8
Enbart anställda arbetar	8
Totalt	25
Medianvärdet för sysselsatta	3

Tabell 4.6 Antalet personer som sysselsätts i företaget.

I ca en tredjedel av enkätföretagen arbetar enbart ägaren, dvs det är sk enmansföretag. Ägare plus anställda arbetar i en tredjedel av företagen. Enbart anställda arbetar i en tredjedel. Det finns en stor spännvidd mellan antalet anställda från 1 till 160 stycken. Detta speglar också företagsstrukturen i Kortedala, jmf tabell 3.4.

Tabell 4.7 redovisar var de anställda vid enkätföretagen bor.

Bostad	Antal
Kortedala	6
Östra stadsdelarna	2
Övriga Göteborg	1
Utanför Göteborg	3
Kortedala och östra stadsdelarna	0
Kortedala och övriga Göteborg	0
Kortedala och utanför Göteborg	1
Kortedala, övriga stadsdelar och utanför Göteborg	1
Kortedala, östra stadsdelarna, övriga och utanför Göteborg	1
Östra stadsdelarna och övriga Göteborg	0
Östra stadsdelarna och utanför Göteborg	0
Östra stadsdelarna, övriga och utanför Göteborg	2
Övriga Göteborg och utanför Göteborg	2
Totalt	20

Tabell 4.7 Bostadsort för enkätföretagens anställda

Som framgår av tabell 4.7 har en stor andel av de anställda sin bostad i Kortedala eller i östra distriktet. Detta samband kan även iaktas i Folk- och Bostadsräkningar över tiden. Det föreligger således ett starkt samband mellan att arbeta och bo i samma stadsdel eller stadsområde.

Tabell 4.8 redovisar orsakerna till varför enkätföretagen flyttade till sina nuvarande lokaler i Kortedala.

Motiv	Antal
Blev anvisad lokalen	7
Ville till Kortedala	5
Billig hyra	3
Enda lediga lokalerna	2
Övrigt	1
Totalt	18

Tabell 4.8 Motiv för enkätföretagen att flytta till sina nuvarande lokaler.

De vanligaste anledningarna till att företag flyttade in i sina nuvarande lokaler är att de blev anvisade dessa lokaler, alternativt att man sökte sig till Kortedala. För en stor andel föreligger det således ett aktivt val av att ha sin verksamhet förlagd till Kortedala. Hyresaspekten tycks inte ha den dominerande roll för enkätföretagen som ofta framhålls i lokaliseringdiskussioner.

Tabell 4.9 redovisar om företaget har startat sin verksamhet i nuvarande lokaler eller om de haft verksamhet i andra lokaler tidigare.

Tidigare verksamhet	Andel
Verksamhet i andra lokaler	13
Ej verksamhet i andra lokaler	12
Totalt	25

Tabell 4.9 Har företaget haft verksamhet i andra lokaler före de nuvarande

Ca hälften av företagen hade startat sin verksamhet i de nuvarande lokalerna och hade ej flyttat på sig vid något tillfälle. De övriga företagen hade haft fler lokaler än de nuvarande.

Tabell 4.10 redovisar var enkätföretagens tidigare lokaler varit belägna.

Område	Antal
I Kortedala	5
I östra stadsdelarna	2
I centrum	3
Arbetsområden	1
Totalt	11

Tabell 4.10 Enkätföretagens tidigare lokaler

Ca hälften av företagen har tidigare haft lokaler i Kortedala eller östra stadsdelarna. Några i centrum, men få har kommit till Kortedala från något arbetsområde.

Tabell 4.11 redovisar företagets bedömning av förändringsbehov i de nuvarande lokalerna.

Förändringsbehov	Antal
Ja	9
Nej	16
Totalt	25

Tabell 4.11 Enkätföretagens bedömning av behovet av att de nuvarande lokalerna förändras.

Drygt hälften av företagen anser att deras nuvarande lokaler ej behöver förändras. Detta kan ställas mot de planer på förändring som flera av företagen kommer att beröras av i samband med stadsförnyelsen. Som beskrivits ovan kan dock förändringen i vissa fall anpassas till företagets önskemål och möjligheter att kunna betala för en ombyggnad. Detta förhållande gäller ex inte för bostäder där hela huset byggs om till samma standard och vid samma tid.

Tabell 4.12 redovisar enkätföretagens bedömning av på vilket sätt de nuvarande lokalerna bör förändras.

Förändring	Antal
Större	6
Mindre	0
Modernare	3
Totalt	9

Tabell 4.12 Enkätföretagens bedömning av hur deras lokaler bör förändras.

Det finns en önskan hos flera av företagen om att de nuvarande lokalerna skall bli större och modernare. Några av de som svarade på enkäten hade redan planer på att byta till nya lokaler. Under sommaren och hösten 87 flyttade dessa ut från stadsdelen. Ett företag flyttade till centrum och ett annat till ett arbetsområde i en annan kommun. I de nya lägena fick de större och mer anpassade lokaler till sin verksamhet. Det ena företaget undersökte dock möjligheterna att stanna kvar i Kortedala, men en lokal av den önskade storleken fanns ej att tillgå just då.

Tabell 4.13 redovisar enkätföretagens inställning till eventuella hyreshöjningar.

Attityd	Antal
Kan tänka sig en hyreshöjning	6
Kan inte tänka sig en hyreshöjning	10
Totalt	16

Tabell 4.13 Enkätföretagens attityd till en eventuell hyreshöjning

De flesta av enkätföretagen kan inte acceptera någon hyreshöjning alls. Den hyreshöjning som övriga företag kan acceptera varierar mellan 250 till 10 000 kr per kvm i månaden.

Tabell 4.14 redovisar enkätföretagens bedömning av läget i Kortedala.

Läget i Kortedala	Antal
Nära till leverantör	2
Nära till kunder	5
Nära till ägarens bostad	9
Nära till anställdas bostad	4
Nära till service	0
Totalt	20

Tabell 4.14 Enkätföretagens bedömning av läget i Kortedala

De viktigaste aspekterna på läget är, att det ligger nära ägarens och anställdas bostad. Åter kan man iakttä detta betydelsefulla samband mellan bostad och arbetsplatsens lokalisering i närheten av bostaden. Närheten till kunder och leverantörer är också väsentliga inslag vid lägesvalet. Närheten till service har ingen angivet som väsentlig för företaget.

Tabell 4.15 redovisar vilken typ av service som enkätföretagen utnyttjar i Kortedala.

Typ av service	Antal
Utnyttjar post	3
Utnyttjar bank	0
Utnyttjar butik	1
Utnyttjar post och bank	5
Utnyttjar post och butik	3
Utnyttjar bank och butik	0
Utnyttjar post, bank och butik	11
Totalt	23

Tabell 4.15 Enkätföretagens utnyttjande av service i Kortedala

De flesta företagen utnyttjar den service som finns i stadsdelen i form av butiker, post och bank. Men för många av företagen är det ett avstånd till butiken som innebär att det kanske inte blir aktuellt att utnyttja stadsdelens butiker. Ett annat skäl är att företagen har behov av specialbutiker för sin verksamhet vilka saknas i Kortedala för närvarande.

Tabell 4.16 redovisar vilken typ av service som företagen saknar idag i Kortedala.

Saknad service
Bank
Restaurang

Tabell 4.16 Typ av service som enkätföretagen saknar i Kortedala

I Kortedala finns det i dag bank vid Kortedala Torg, men saknas exempelvis uppe i stadsdelens norra del. Vid Årstidstorget i norr finns en post. Bristen på bank eller bankomat vid Årstidstorget har även framkommit vid enkäter med kunder på Årstidstorget. (Se Johansson-Herner 1987) Restaurang har funnits på Kortedala Torg men saknas sedan ca 20 år. Önskemål om en lunchrestaurang har förämförts vid flera tillfällen och under hösten 1988 kommer en sådan att öppna på Kortedala Torg. Den kommer att fylla ett vid flera tillfällen framfört behov. I den dagcentral som öppnats i stadsdelen under hösten 87 finns även möjligheter att äta lunch.

Tabell 4.17 redovisar enkätföretagens önskemål om lokalisering av verksamhetslokaler vid en eventuell flyttning.

Område	Antal
Kortedala	10
Östra stadsdelarna	3
Centrum	4
Arbetsområde	0
Totalt	17

Tabell 4.17 Enkätföretagens önskemål om lokalisering av verksamhetslokaler vid en eventuell flyttning, från de nuvarande lokalerna.

Åter visar resultaten på en stark koppling till stadsdelen. Drygt hälften av de företag som, om dom skulle byta lokaler idag, svarat på frågan önskar ett nytt läge i Kortedala. Ett exempel på detta är att under hösten 87 fick Kortedala-projektet kontakt med ett större företag som, trots erbjudanden om tomter i attraktiva arbetsområden i kommunen, ville ligga kvar i Kortedala, men i nya och större lokaler. Personalen bodde i Kortedala eller i östra distriktet och ville ha sin arbetsplats i närheten av bostaden. Centrumlägen är också av intresse för enkätföretagen, däremot inte lokaler i arbetsområden.

Tabell 4.18 redovisar enkätföretagens önskemål om förändringar i lokalerna vid en eventuell flyttning.

Krav på förändringar	Antal
Ja	10
Nej	9
Totalt	19

Tabell 4.18 Enkätföretagens bedömning av hur nya lokalerna skulle skilja sig från de nuvarande

Ca hälften av de som svarat på frågan önskar annan typ av lokaler än de nuvarande. Resterande önskar sig lokaler liknande dagens.

Tabell 4.19 a och b redovisar vilka faktorer som påverkar företaget i första respektive i andra hand vid ett eventuellt byte av lokaler.

Faktorer	Antal
Hyreskostnader	13
Närhet till kunder	0
Närhet till leverantörer	0
Expansion	2
Service	1
Lastning, lossning, parkering	1
Närhet till andra fö.	0
Övrigt	0
Totalt	17

Tabell 4.19a Enkätföretagens lokaliseringsfaktorer vid byte; Förstahandssvar.

Faktorer	Antal
Hyreskostnader	0
Närhet till kunder	1
Närhet till leverantörer	0
Expansion	0
Service	1
Lastning, lossning, parkering	6
Närhet till andra fö.	2
Övrigt	0
Totalt	10

Tabell 4.19b Enkätföretagens lokaliseringsfaktorer vid byte; Andrahandsvar.

De faktorer som påverkar företaget mest vid ett byte av lokaler är i första hand hyreskostnader och i andra hand möjligheter till lastning, lossning och parkering. Andra faktorer som nämns är möjlighet till expansion, närhet till service, närhet till kunder och närhet till andra företagare.

Tabell 4.20 redovisar om enkätföretagen fått klagomål från boende i huset eller i omgivningen.

Klagomål	Antal
Ja	1
Nej	16
Ej i närheten av bostaden	6
Totalt	23

Tabell 4.20 Har företaget fått klagomål om störningar från boende i huset eller i närheten

Endast ett av företagen som är beläget i närheten av bostäder har fått klagomål om störningar från grannar i huset.

På en öppen fråga om övriga önskemål framfördes ytterligare synpunkter. Några företagare framförde önskemål om bli friliggande läge, möjligheter att vara med och påverka utformningen av lokalerna samt att kunna installera bullrigare maskiner vilket inte var möjligt i det nuvarande läget. För övrigt framfördes inga direkta förslag som borde beaktas vid den framtida planeringen för näringslivet i Kortedala.

4.1.4 Sammanfattning av resultaten från enkäten

Enkätsvaren i sammanfattning:

- * De flesta företagen har flyttat in i stadsdelen under 80-talet.
- * Enkätföretagens lokaler visar på en viss spridning. De flesta är dock under 100 kvm.
- * Det vanligaste lokaliseringsläget är i första våning.
- * De flesta företagen har mellan 1-25 kr per kvm i hyreskostnad per månad.
- * Det finns många enmansföretag eller småföretag. Median är 3 st sysselsatta.
- * I många av enkätföretagen bor ägaren och-eller anställda i Kortedala eller östra distriktet.
- * Motiven till att företagen finns i Kortedala idag är att de blivit anvisade lokal i stadsdelen eller att de aktivt sökte sig dit.
- * Hälften av enkätföretagen har startat sin verksamhet i Kortedala. Flera av dem har tidigare haft andra lokaler i stadsdelen eller i östra distriktet.
- * De flesta av enkätföretagen anser ej att de har behov av förändrade arbetslokaler.
- * Skulle de ändå tvingas till en förändring vill de i första hand ha större lokaler och i andra hand modernare.
- * Hyreshöjningar är det få företag som kan tänka sig.
- * Det viktigaste med läget i Kortedala är att det är nära till ägarens bostad i första hand, i andra hand nära till kunder och i tredje hand nära till de anställdas bostad.
- * Företagen utnyttjar servicen i Kortedala; bank, post, butiker.

- * Företagen saknar service som bank och restaurang.
- * Om företagen skulle tvingas till andra lokaler vill de att de nya lokalerna skall vara belägna i Kortedala.
- * De nya lokalerna skall vara förändrade när det gäller:
  - Lastning-lossning-parkering
  - Billigare hyra
  - Friliggande läge
  - I ett industri-och hantverkshus
- * Om företagen skall byta är följande faktorer viktiga:
  - i första hand
    - Hyreskostnad
    - Expansionsmöjligheter
    - Närhet till service
    - Möjligheter till lastning-lossning-parkering
  - i andra hand
    - Möjligheter till lastning-lossning-parkering
    - Närhet till andra företag
    - Närhet till kunder
    - Närhet till service
- * Endast ett företag hade fått klagomål om störningar från kringboende grannar.

Syftet med enkäten var bl a att få kunskap om hur företagen bedömde sina lokaler och deras läge i Kortedala. Ett annat syfte var att få kunskap om vilken attityd företagen hade till en eventuell stadsförnyelse i Kortedala, och dess konsekvenser för de egna arbetslokalerna. Genom enkäten har kunskap om dessa frågor erhållits. Det hade dock varit önskvärt att man kunnat nå fler företag, men på grund av olika skäl har detta ej varit möjligt. För att öka kunskapsunderlaget ytterligare, genomfördes därför en enkät till de företag som nyligen flyttat från stadsdelen. Enkäten till utflyttade företag finns redovisad i avsnitt 4.2.

4.2 Enkät till företagare som flyttat från Kortedala

4.2.1 Dataunderlag och metod

För att få en ökad kunskap om de 41 företag som uppgavs ha flyttat från Kortedala, vid den aktuella tiden, genomfördes en särskild enkätundersökning bland dessa. Adressökningen genomfördes av postkontoret i Kortedala. Tyvärr lyckades posten enbart spåra 15 stycken av de 41 utflyttade företagen. Av dessa 15 svarade 8 stycken. Ett av de 15 företagen tillhörde egentligen inte populationen. Introduktionsbrev och enkätformuläret framgår av bilaga 2. Syftet med enkäten var att få kunskap om vart företagen flyttat och varför, samt hur företagen värderade sin nya produktionsmiljö kontra miljön i Kortedala. En frågeställning var bl a om hur nätverket fungerade i det gamla läget respektive i det nya.

4.2.2 Resultat av enkäten till utflyttade företag

Tabell 4.21 redovisar svarsfrekvensen vid enkäten till utflyttade företag.

Kategori	Antal	Procent
Svarade	8	57
Svarade ej	6	43
Totalt	14	100

Tabell 4.21 Svarsfrekvenser vid enkäter till utflyttade företag i Kortedala 1987.

Drygt hälften av företagen besvarade enkäten.

Sammanfattning av resultaten av enkäten till de företag som nyligen flyttat från Kortedala:

- * Lokaler i Kortedala upplevdes som små. Lokaler i det nya läget var betydligt större.
- * Antalet anställda i Kortedala var färre. I nya läget hade företaget fler anställda
- * Orsakerna till flyttningen var följande:
  - Företagen ville själv äga sina lokaler, vilket inte varit möjligt i Kortedala.
  - Företagen ville expandera och detta var inte möjligt i Kortedala.
  - I Kortedala var det problem med lastning-lossning-parkering. I det nya läget var det problemet löst.
  - Avstånden till kunderna var längre i Kortedala än i det nya läget.
  - Pga av ombyggnad blev företaget uppsagt i Kortedala- lokalerna.
  - I det nya läget kom man närmare ägarens bostad.

Företagen hade flyttat dels till lägen inom Göteborg, dels till lägen utanför.

- * Till lägen inom Göteborg:
  - Gamlestaden
  - Hisings Kärra
  - Hisings Backa
  - Centrala stan

- * Till lägen utanför Göteborg:
  - Surte
  - Partille

Resultaten från enkäten till de utflyttade företagen visar på vissa brister i lokalutbudet i stadsdelen. En annan faktor som nämns är svårigheter med ytor för lastning-lossning-parkering. Är målsättningen att man vill behålla ett näringsliv i stadsdelen är det viktigt att lokalutbudet är varierat i olika storlekar och lägen samt i olika upplåtelseformer.

4.3 Intervjuer med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare

Som ett led i undersökningen kring lokalt företagande genomfördes en antal intervjuer med personer som ansvarar för uthyrning av arbetslokaler i Kortedala. Intervjuerna begränsade sig till lokaluthyrare hos de tre största bostadsförvaltarna i Kortedala: Bostads AB POSEIDON, Familjebostäder i Göteborg AB och Göteborgs Stads Bostadsaktiebolag. Intervjuformuläret framgår av bilaga 3. Syftet med intervjuerna var bla att få en överblick över lokalbeståndet inom respektive bolag. Syftet var också och att erhålla information om hur stadsförnyelsen inverkat på lokalutbudet och på vilket sätt man löst eventuella omflyttningsproblem i samband med förnyelsen.

Motiven och tillvägagångssättet vid stadsförnyelsen för förvaltare ett har bla varit:

"när ett kontrakt på en arbetslokal sägs upp förnyas det inte. Utrymmena används exempelvis i stället till boende i området som ville öka sina förrådslokaler eller till allmänna utrymmen, som cykelrum, för de boende. Principen är att arbetslokalerna och dess innehavare skall bort om de inte servar de boende i området. Beträffande omplaceringen av företag har förvaltaren antingen försökt ordna lokaler i sitt eget bestånd, samarbetat med HIGAB eller så har företaget självt ordnat nya lokaler. Hyran för verksamhetslokaler hos förvaltaren ökade med ca 125 kr kvm och år efter förnyelsen. Siffrorna avser 1985. Beträffande läget i Kortedala ansåg förvaltaren att det var svårt att hyra ut lokaler i Kortedala. Några klagomål från kringboende på integrerade verksamheter hade förvaltaren inte fått ta emot."

Erfarenheterna och målsättningen för förvaltare två:

"Vid den hittills genomförda ombyggnaden av bostadshus byggdes de verksamhetslokaler som fanns om till bostäder. Principen är att insprängda lokaler skall bort. Ett företag flyttades till andra lokaler i det egna beståndet inom stadsdelen.

Flyttar någon från verksamhetslokaler i Kortedala hyrs dessa inte ut på nytt. Boende i Kortedala ringer och frågar efter smålokaler.

Det viktiga är att prioritera lägenheter före lokaler och att få in barnfamiljer i stadsdelen."

Den tredje förvaltaren har valt en annan inriktning för förnyelsen av sitt lokalbestånd.

"Inga lokaler har försvunnit i samband med stadsförnyelsen. Samtliga lokaler har byggts om. Företagarna har själva fått vara med och bestämma ombyggnadsgraden. Något företag har omplacerats inom det egna beståndet i andra stadsdelar. Övriga företag har evakurerats temporärt till intilliggande lokaler eller fortsatt verksamheten i minskad omfattning i de nuvarande lokalerna.

Är ombyggnad planerad och kontraktet sägs upp hyrs inte lokalen ut igen förrän ombyggnaden är genomförd.

Målsättningen har varit att ha kvar ett utbud av arbetslokaler även efter stadsförnyelsen genomförs."

Resultaten från intervjuerna kan sägas visa på två principer för lokalfrågornas ställning i stadsförnyelsen. Två av förvaltarna har valt att på olika sätt få bort de insprängda arbetslokalerna. Dessa har istället byggts om till bostäder och bostadskomplement. Den tredje förvaltaren har valt en annan väg. Målsättningen inom det bolaget är istället att samtliga lokaler byggs om. Men man samarbetar med det företag vars lokaler skall byggas om för att bestämma ombyggnadsgraden och därmed också hyresläget efter ombyggnaden. Målsättningen är att man även efter en genomförd stadsförnyelse i området skall ha kvar verksamhetslokaler inom beståndet i Kortedala.

5 DET LOKALA NÄRINGSLIVET I FRAMTIDEN

5.1 Studiens utgångspunkter

Syftet med denna fördjupningsstudie var att:

- * studera effekterna av lokal stadsförnyelse och dess inverkan på ett lokalt näringsliv
- * undersöka förutsättningar och möjligheter för att ett lokalt näringsliv skall kunna stärkas och utvecklas

5.2 Studiens genomförande

Med hjälp av litteraturstudier och empiriska undersökningar har de uppställda syftena bearbetats.

Beträffande det första syftet har, dels enkätundersökningar genomförts till företag i Kortedala och till företag som nyligen flyttat från Kortedala, dels intervjuer genomförts med ansvariga lokaluthyrare hos de största bostadsförvaltarna.

5.3 Studiens resultat

Resultaten från de empiriska undersökningarna visar bla på att stadsförnyelsen ännu inte nått något större omfattning i Kortedala. Det lokala näringslivet var således endast berört av ombyggnadsåtgärderna i begränsad omfattning. Trots detta kan man urskilja vissa tendenser. Det förelåg en stor rörlighet bland lokalhyresgästerna i stadsdelen- de flesta hade flyttat in efter 1980. De flesta lokalerna var relativt små - under 100 kvm. Företagen var ofta enmans- eller fåmansföretag. Det fanns en bostadskoppling till Kortedala genom ägaren och eller de anställda. Företagen önskade ingen förändring av sina lokaler, men skulle det ändå bli aktuellt, önskade de i första hand större, i andra hand modernare lokaler. Även de nya lokalerna skulle ligga i Kortedala.

Orsakerna till att företag flyttat från stadsdelen var bla att lokalerna i Kortedala var för små, det var problem vid parkering- lastning-lossning, låg långt från ägarens bostad och ensidiga upplåtelseformer. Företagen hade flyttat till andra områden i Göteborg och till kranskommuner.

Resultaten från intervjuerna med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare visade på två olika principer för åtgärder av lokalutbudet, vid stadsförnyelsen. Den ena ledde till att man vid stadsförnyelsen byggde om verksamhetslokaler till bostäder eller bostadskomplement. Den andra satsade istället på att även efter stadsförnyelsen ha kvar ett utbud av verksamhetslokaler i beståndet. Samtliga lokaler byggdes om. Ombyggnaden skedde i samarbete med det aktuella företaget för att bestämma graden av ombyggnad och därmed också hyresläget efter förnyelsen.

5.4 Slutsatser av studien

Vilka slutsatser kan man dra av dessa begränsade erfarenheter inför den framtida stadsförnyelsen? Under 1940- och 1950-talen byggdes flera områden kring de dåvarande stadskärnorna. Många av dessa byggdes upp efter principen om en funktionsintegrerad stadsdel. Dvs en stadsdel där det fanns bostäder-service- och arbetsplatser. När de byggdes låg de något ocentralt, men då som nu rådde stor efterfrågan på bostäder och de blev uthyrda. Under den tid som gått sedan de halvcentrala områdena byggdes har storstäderna växt ut i ytterligare ringar och de halvcentrala områdena har ökat i attraktivitet. Samhället har förändrats sedan områdena byggdes ut. Befolkningen har halverats i flera områden. Barnen har blivit färre och de äldre blivit fler. Sedan några år tillbaka har en ombyggnadsvåg börjat att svepa över 40-50-talsområdena. Behovet av lägenheter är stort i storstadsområdena. Risker föreligger att samtliga byggnadsytor i de halvcentrala områdena förvandlas till den hett eftertraktade bostadsytan. Vad kommer då att hända med de verksamheter som idag har lokaler i dessa områden? Skall de flyttas till andra områden som ännu inte har förnyats? Skall de flytta till arbetsområden i stadens periferi? Eller...? Resultaten från denna undersökning visar bla på, att många företag - om det skulle bli aktuellt med en flyttning från nuvarande lokaler - önskar nya lokaler i samma stadsdel. Flera av dem önskar dock att det skall finnas ytor för parkering, lastning och lossning. Några av dem önskar friliggande lägen.

En lösning på dessa önskemål är att bygga små, bostadsanpassade industri- och hantverkshus inom stadsdelen. Modulerna i industri- och hantverkshusen måste dock

vara av den mindre modellen och motsvara de nuvarande lokalerna i storlek. De måste också vara flexibla och möjliggöra expansion. För att inte hyreskostnaden i dessa hus skall bli för hög för de lokala företagen bör utformningen inte göras för omfattande. Men vad är det som hindrar att de ligger kvar? Eller att man bygger om de nuvarande lokalerna så att de bättre passar den aktuella verksamheten. Erfarenheterna från Kortedala visar att också detta är möjligt. Det är även värt att notera att endast ett av företagen i enkäterna haft klagomål från grannar i bostadshuset, att lokalförvaltarna inte uppgav störningar som något problem, samt att man vid Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen i Göteborg inte såg funktionsintegreringen som något problem i Kortedala.

Om det finns ett önskemål från samhällets sida, att förtäta 40-50-tals områdena, kan man även välja att bygga till nya bostadshus. Hus som innehåller lägenheter för den allt äldre befolkningen och dess speciella krav.

5.5 Planering för ett lokalt näringsliv i framtiden

Ett genomgående tema i den litteraturoversikt som redovisas i kapitel 1 var behovet av och kunskapen om att utgå från ett helhetsperspektiv när det gäller den kommunala planeringen i framtiden. Dvs i stället för att utgå från ett sektorsperspektiv bör man utgå från ett territoriellt perspektiv. Utgår man från ett helhetsperspektiv vid lokal utvecklingsplanering kommer även förhållandena för det lokala näringslivet att beaktas på ett annat sätt än vad som sker idag. I flera svenska kommuner prövar man idag olika former för stadsdelsnämnder. I Göteborgs kommun har man under en längre tid prövat olika former för lokal demokrati. From 1990 införs en ny typ av decentraliserad förvaltning. Kommunen indelas då i 21 stadsdelsnämnder med ett lokalt stadsdelsnämndskansli. Reformen är del ett i en större reform som eventuellt kommer att genomföras i framtiden. I det första steget ingår inte några förvaltningar inom den fysiska planeringssektorn, ej heller några näringslivsförvaltningar. För att man skall kunna genomföra en lokal utvecklingsplanering utifrån ett territoriellt perspektiv krävs, att samtliga sektorer inom den kommunala förvaltningen arbetar utifrån samma perspektiv. Erfarenheterna från bla projektet "Lokal utveckling i Kortedala" visar på svårigheter när vissa förvaltningar är decentraliserade och andra centraliserade.

Vilken ställning lokal näringslivsplanering kommer att få i de nya stadsdelsnämndsförsök som är under uppstart, bla i Göteborg, är svårt att bedöma i nuläget. Idag saknas planinstrument för lokal utvecklingsplanering, dvs en planering som utgår från ett territoriellt perspektiv. Inom projektet "Lokal utveckling i Kortedala" har en lokal utvecklingsplan (LUP) utarbetats. I denna har de lokala näringslivsfrågorna ingått som en del. Det är viktigt att försöken med att utveckla ett nytt planinstrument för lokal utveckling fortsätter. Skall försöken med decentraliserad kommunal planering i form av stadsdelsnämnder utökas måste det också till en ny typ av planinstrument.

KÄLLFÖRTECKNING

Muntliga källor

Gunnar Berggren	Göteborgs Stads Bostads AB
Björn Eriksson	Bostads AB POSEIDON
Håkan Håkansson	Familjebostäder i Göteborg AB Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen i Göteborg
Alf Landervik Roland Olsson	Näringslivssekretariatet i Göteborg
Leif Birgersson	Stadskansliet i Göteborg

Skriftliga källor

- Andersson, Åke: Kreativitet storstadens framtid .Stockholm 1986.
- Andersson, Å och Strömqvist, U :K-samhällets Framtid. Stockholm 1988.
- Arlanda Stad. AB United Annonbyrå.Stockholm 1986.

Axelsson, Sten: Högteknologi och storstädernas nya näringsliv. BFR R 14:1988 Stockholm.

Brunsson, N och Johannisson, B: Lokal mobilisering - om industriens kommunalpolitik och kommuners industripolitik. Stockholm 1983.

Buch, Ane och Möller-Andersen, Anne: Storbyerhverv - kuvöse eller kirkegård? Byggeriets udviklingsråd. Köpenhamn 1986.

Centrala Företags Administrations Registret (CFAD).

Chisholm, M: Region and what kind of Problem? I Patten 1983.

Donnison and Middleton Ed: Regenerating the Inner City - Glasgows Experience. London 1987.

Donnison and Soto: The Good City - A Study of Urban Development and Policy in Britain. London 1980.

Dergalin, I och Engström, C-J: Kan stadsförnyelse planeras? BFR T 7:88 Stockholm 1988.

Engström, M-G, Paavonen, H och Sahlberg, B: Tomorrows work in todays society. Byggeforskningsrådet Stockholm. Document 4:86.

Forskargruppen Arbete och Bostad i Gårdsten.

BFR-rapporter

Frankenberg, Ken: Gårdsten - ett bostadsområde sett genom olika glasögon/Ken Frankenberg, Inga Malmqvist, Lennart Widenberg, -r9:1980.

Johansson, Ingrid: Arbetsplatser i Kortedala och Gårdsten - branschstruktur och lokaliseringmönster i två bostadsområden i Göteborg R16:1980.

Sandahl, Gert: Småföretagare väljer läge för små verksamheter. R17:1980.

Sandahl, Gert: Bundenhet eller flyttningsintresse bland mindre företag i Göteborg. R21:1980.

Mattsson, Birgitta: Väck sovstaden. T6:1981.

Lundberg, Christer: Arbete och arbetsmiljö i ett bostadsområde. R82:1981.

Mattsson, Birgitta: Jovisst behövs arbetsplatser, men.../Birgitta Mattsson, Lena Jarlöv, Ingrid

Johansson, Christer Lundberg, Inga Malmqvist, Östen Ohlsson, Lennart Widenberg. T4:1983.

Widenberg, Lennart: Bostadsrätt? Ett bättre bostadssätt...Fast med olika mått mått!/Birgitta Mattsson, Gert Sandahl. R24:1984.

Johansson, Lundberg: Industri- och hantverkshus. Erfarenheter och utvecklingsmöjligheter./Ingrid Johansson, Christer Lundberg. R93:1984.

Mattsson B, Lundberg C, Ohlsson Ö: Arbete och bostad i Gårdsten/slutrapport del 2: Industri- och hantverkshus. Under tryckning 1986.

Malmqvist Inga: Arbete och bostad i Gårdsten/slutrapport del 3: Lokal produktion i Gårdsten - Arkitekturfrågor. Under utarbetande 1986.

Dagböcker, Forskningsprogram

Byggsda Bostadsområdets Utveckling BBU-74, 74-12-09.

Byggsda Bostadsområdets Utveckling BBU-75, 75-01-30.

Arbete och Bostad i Gårdsten BBU-75, 75-08-15.

Arbete och Bostad i Gårdsten BBU-76, 76-01-30.

Arbetsplan 77-06-10

Före och efterstudie av bostadsmiljön 77-06-10.

Lokal produktion 79-05-17.

Strategi för områdesförvaltning 79-05-17.

Industri- och Hantverkshus 79-05-17.

Industri- och Hantverkshus, programkomplettering kring medbestämmandefrågor 80-05-27.

Loggböcker, Lägesrapporter.

Lägesrapport 77-04-14.

Lägesrapport 2, 78-03-22.

Lokal produktion, 80-02-25.

Industri- och Hantverkshus 80-02-24.

Industri- och Hantverkshus, lägesrapport 3, 82-02-12.

Lokal produktion, lägesrapport 3, 82-02-12.

Strategi för områdesförvaltning, 82-02-01.

Från hyresrätt till bostadsrätt, lägesrapport.

Rapporter

Hinder och krav vid ombyggnad av bostäder till arbetsplatser 77-06-29.

160 nya arbetsplatser i Gårdsten 1978 - är det möjligt? 77-12-06..

Tidskrifter

Arkitekttidningen, 19-76.

Arkitektur, 8-77.

Plan, 1-79 Att bo, 1-81.

Byplan, 1-82.

Företagen 1980. Stockholm.

Goddard, J B: Geography and Technological Change I Patten 1983.

Grahm, Leif: Att välja regionalpolitik. Strukturförändring, kris och nyorientering i nordisk samhällsplanering. Nord REFO Handelshögskolan i Köpenhamn 1988.

Granath, Sören: Privat kapital bakom brittisk ansiktslyftning. Artikel i Svenska Dagbladet 88-10-03.

Grönberg, Eva-Britt mfl: Förvärvsarbete i bostaden - förstudie. Opublicerad rapport Byggdok 1984.

Hagson, Anders: Förändringar i näringslivet. Konsekvenser för markanvändningen. Göteborgs kommuns näringslivssekretariat 1987.

Hall, Peter: Decentralization without end? I Patten 1983.

Johansson, Ingrid: Arbetsplatser i Kortedala och Gårdsten. Branschstruktur och lokaliseringmönster i två bostadsområden i Göteborg. BFR R 16:1980. Stockholm.

Johansson, Ingrid: Arbetsplatslokalisering i staden; Dåtid-nutid- framtid. Göteborgs Universitets Geografiska Institutioner. Serie B Nr 74. Göteborg 1984.

Johansson, I och Lundberg, C: Industri- och hantverkshus. Erfarenheter och utvecklingsmöjligheter. BFR R 93:1984. Stockholm 1984.

Johansson, I och Herner, M: Stadsförnyelse och framtidens serviceutbud på stadsdelsnivå. Choros 1987:1. Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet.

KommunAktuellt nr 31 1987 Intervju med Bo Mårtensson.

Lawless Paul: Britain's Inner Cities - problems and policies. London 1981.

Lokal utveckling i Kortedala, forskningsprogram och lägesrapporter 1984-88. Stadsbyggnadskontoret i Göteborg, östra distriktet.

Patten, John Ed.: The Expanding City. London 1983.

Rees and Lambert: Cities in crisis. London 1980.

Sachs, Joen: Hur klarar småföretagen stadsförnyelsen? Artikel i Byggforskning 1987.

Smith-Feagin Ed: The Capitalist City - Global Restructuring and Community Politics. London 1987.

SOU 1988:26 Frikommunsförsöket - en rapport om försöksverksamhet med ökad kommunal självstyrelse. Stockholm 1988.

Stadskansliet i Göteborg div statistikuppgifter.

Turok, Ivan: Lessons for local economic. I Donnisson and Middleton 1987.

Thörnqvist, Anders: Små företag och deras lokaler - exemplet Kungssten. ACTH 1987:3

Vidén, Sonja mfl: Flerbostadshusen i Sverige -kvalitéer och brister, ombyggnadsbehov och möjligheter. BFR R 95:1985 Stockholm.

Åkerlöf, L och Rydén, L: Bullerfrågor vid integrerad verksamhet i bostadshus. Opubl rapp Byggdok 1988.

Öresjö, Eva: Stadsförnyelse ur de boendes perspektiv - Norra Göta i Borås. Rapp 1:1988 Byggfunk A-sekt LNTH.

BILAGOR

Kortedala
projektet

67

Kortedala
1987-04-09

BILAGA 1:1

- lokal utveckling i Kortedala -

TILL FÖRETAGARE I KORTEDALA

Kortedalaprojektet är ett samarbetsprojekt mellan Göteborgs kommun, Göteborgs universitet och Chalmers Tekniska Högskola. På vårt lokalkontor vid Kortedala Torg bedrivs ett forsknings- och planeringsarbete som bl a syftar till att ta fram underlag för stadsdelens framtida planering. Vi vill med denna enkät, till företagare i stadsdelen, få kunskap om näringsidkarnas lokalsituation i dag och företagens eventuella önskemål om förändringar i lokalutformning, nya lägen, efterfrågad service etc.

För att få ett så fullständigt underlag som möjligt är det av stor vikt att så många som möjligt tar sig tid att svara på enkäten. Vi behöver ert svar senast fredagen den 22 maj 1987.

Svaret kommer att behandlas konfidentiellt. Numret på formulärets framsida är till för att vi skall kunna se vilka som inte svarat, så att vi kan skicka påminnelser.

Resultaten från företagarenkäten kommer att ligga till grund för eventuella förändringar vid planeringen för näringslivet i det framtida Kortedala. En redovisning av enkätresultaten kommer att ske under hösten 1987.

Om Ni behöver fråga om något, ring till Kortedalaprojektet på tel 460150 eller 612568.

Kontaktperson: Ingrid Johansson

Vi tackar på förhand.

Ingrid Johansson
Ingrid Johansson

*Kortedala
projektet*

68

BILAGA 1:2

- lokal utveckling i Kortedala -

ENKÄT TILL FÖRETAGARE

I KORTEDALA

VÅREN 1987

ENKÄT TILL FÖRETAGARE I KORTEDALA

1. Vilket år flyttade företaget in i de lokaler Ni nu hyr/äger?

.....

2. Hur stor är ytan?

.....

3. I vilket våningsplan är lokalen belägen?

.....

4. Vilken är företagets nuvarande hyra?

.....

5. Hur många personer sysselsätts i företaget?

Ägaren

Anställda .....

6. Var bor de anställda?

I Kortedala

I östra stadsdelarna

I övriga Göteborg

Utanför Göteborg

-----

7. Varför flyttade företaget in i de nuvarande lokalerna?

Blev anvisad dessa lokaler

Ville till Kortedala

Billig hyra

Enda lediga lokalerna

.....

8. Har företaget haft verksamhet i andra lokaler före de nuvarande?

Ja Nej

9. Om ja på fråga 8 - var låg dessa lokaler?

- I Kortedala
 I östra stadsdelarna
 I centrum
 I något arbetsområde som skulle saneras
 I .....

10. Har företaget behov av att de nuvarande lokalerna förändras?

Ja Nej

11. Om ja på fråga 10 - på vilket sätt?

- Bli större
 Bli mindre
 Moderniseras
- .....
 .....

12. Vilken hyreshöjning kan företaget acceptera?

.....

13. Hur fungerar läget i Kortedala för företaget?

- Nära till leverantörer
 Nära till kunder
 Nära ägares bostad
 Nära anställdas bostad
 Nära till service
- .....

14. Vilken service utnyttjar företaget i dag i Kortedala?

- Post
 Bank
 Butiker
- .....
 .....

15. Är det någon typ av service som företaget saknar i Kortedala?

.....
 .....

16. Om företaget skulle byta lokaler i dag var skulle Ni då vilja ha lokaler?

- I Kortedala
 I östra stadsdelarna
 I centrum
 I något arbetsområde

.....

17. Skulle de nya lokalerna skilja sig från de nuvarande?

- Ja Nej

18. Om ja på fråga 17 - vilken typ av förändring?

- 1 Större möjligheter till lastning/lossning
 2 Större parkeringsutrymmen
 3 Billigare hyra
 4 Närmare till andra företag i samma bransch
 5 I en friliggande byggnad
 6 I ett industri- och hantverkshus

.....
 .....

19. Om företaget skulle byta lokaler i dag, vilka faktorer påverkar företagets läge mest?

I första hand (1), i andra hand (2)

- Hyreskostnad
 Närhet till kunder
 Närhet till leverantörer
 Möjligheter till expansion
 Närhet till service
 Möjligheter till lastning/lossning/parkering
 Närhet till andra företag

.....
 .....

Kortedala projektet

73

BILAGA 2:1

- lokal utveckling i Kortedala -

ENKÄT TILL FÖRETAGARE SOM FLYTTAT FRÅN KORTEDALA

Kortedalaprojektet är ett samarbetsprojekt mellan Göteborgs kommun, Göteborgs Universitet och Chalmers Tekniska Högskola. På vårt lokalkontor vid Kortedala Torg bedrivs ett forsknings- och planeringsarbete som bl a syftar till att undersöka förutsättningarna för det lokala näringslivet. Vi vill med denna enkät få fram kunskaper och erfarenheter från företagare som av olika skäl flyttat sin verksamhet från stadsdelen. Vi tror att just de erfarenheter som Ert företag har av Kortedala som verksamhetsmiljö är värdefulla för stadsdelens planering i framtiden och skulle vara mycket tacksamma om Ni tog Er tid att svara på denna enkät.

Resultaten från företagarenkäten kommer att ligga till grund för eventuella förändringar vid planeringen för näringslivet i det framtida Kortedala. En redovisning av enkätresultaten kommer att ske under hösten 1987.

Svaret kommer att behandlas konfidentiellt. Numret på formulärets framsida är till för att vi skall kunna se vilka som svarat resp inte svarat, så att vi kan skicka ut påminnelser till den senare gruppen.

Om Ni behöver fråga om något, ring till Kortedalaprojektet på tel 460150 eller 612568.

Kontaktperson: Ingrid Johansson

Vi behöver Ert svar senast 16 oktober 1987

Vi tackar på förhand

Ingrid Johansson
Ingrid Johansson

*Kortedala
projektet*

74

BILAGA 2:2

- lokal utveckling i Kortedala -

ENKÄT TILL FÖRETAGARE SOM

FLYTTAT FRÅN KORTEDALA

Hösten 1987

ENKÄT TILL FÖRETAGARE SOM FLYTTAT FRÅN KORTEDALA

1. Vilket år flyttade företaget in i lokalerna i Kortedala?
.....
2. Vilket år flyttade företaget från Kortedala?
.....
3. Hur stor var ytan i Kortedala-lokalerna?
.....
4. Hur stor är ytan i företagets nuvarande lokaler?
.....
5. Hur många personer var sysselsatta i företaget i Kortedala?
.....
6. Hur många personer sysselsätts i företaget i dag?
.....
7. Var bodde de anställda och ägaren när företaget låg i Kortedala?
 I Kortedala
 I östra stadsdelarna
 I övriga Göteborg
 Utanför Göteborg
.....
8. Varför flyttade företaget in i lokalerna i Kortedala?
 Blev anvisad lokalerna
 Ville till Kortedala
 Billig hyra
 Enda lediga lokalerna
.....

9. Varför flyttade företaget från Kortedala?

- Lokalerna var för små
- Lokalerna var i flera plan
- Lokalerna var svåra att lasta och lossa ifrån
- Brist på service i stadsdelen
- Långa avstånd till kunder
- Långa avstånd till leverantörer

.....
 .....
 .....

10. Hur fungerade läget i Kortedala för företaget?

- Nära till leverantörer
- Nära till kunder
- Nära ägares bostad
- Nära anställdas bostad
- Nära till service

.....
 .....
 .....

11. Saknade företaget någon typ av service i Kortedala?

.....
 .....
 .....

12. Om företaget skulle byta lokaler idag, vilka faktorer påverkar företagets läge mest?

I första hand (1), i andra hand (2)

- Hyreskostnad
- Närhet till kunder
- Närhet till leverantörer
- Möjligheter till expansion
- Närhet till service
- Möjligheter till lastning-lossning-parkering
- Närhet till andra företag

.....
 .....
 .....

**INTERVJUFORMULÄR VID INTERVJUER MED BOSTADSFÖRVALTARNAS LOKALUTHY-
RARE**

1. Vilken målsättning har förvaltarna för verksamhetslokalerna i samband med stadsförnyelsen?
2. Hur har omflyttnings-evakueringsprocessen genomförts?
3. Hur har ombyggnaden förändrat hyresläget?
4. Är det svårt-lätt att hyra ut verksamhetsloker i Kortedala?
Jmf med andra objekt i staden.
5. Finns det outhyrda verksamhetslokaler i Kortedala? Vad är orsaken till detta?
6. Hur ser tidsschemat ut för stadsförnyelsen inom förvaltarnas bestånd?

*Kortedala
projektet*

81

APPENDIX

- lokal utveckling i Kortedala -

LOKAL UTVECKLING I KORTEDALA

LUK 1986:2

Fördjupningsstudien

LOKAL SYSSLESÄTTNING

Lägesrapport 1

Ingrid Johansson
1986-05-15

DISPOSITION	sid
FÖRORD	1
1. BAKGRUND	2
1.1 Stadens funktionsuppdelning	2
1.2 Forskargruppen Arbete och Bostad i Gårdsten	5
1.3 Fördjupningsstudiens syfte	5
2. ARBETE OCH BOENDE I KORTEDALA	6
3. STUDIENS UPPLÄGGNING	10
3.1 Två utvecklingsmöjligheter	10
3.2 Utvecklingslinje 1 - det befintliga näringslivet	10
3.3 Utvecklingslinje 2 - starta nya verksamheter	11
4. LOKAL UTVECKLING I LANDS- OCH STADSBYGD	15
4.1 Arbetslöshet och helhetssyn - drivkrafter bakom en lokal utveckling	15
4.2 Lokal utveckling i glesbygd	17
4.2.1 Tidigare forskning	17
4.2.2 Exemplet Bergslagen	17
4.3 Lokal utveckling i staden	18
4.3.1 Förutsättningarna i staden	18
4.3.2 Exemplet Landskrona	19
4.3.3 Exemplet Styrso	20
4.4 Nya företagsformer	20
5. FORSKNINGARBETET HITILLS OCH DESS FORTSÄTTNING	22
5.1 Utvecklingslinje 1	22
5.2 Utvecklingslinje 2	23
6. LITTERATUR OCH ÖVRIGA KÄLLOR	25-26

FÖRORD

Lokal utveckling i Kortedala är ett forskningsprojekt som bl a syftar till att utarbeta nya planeringsmodeller för stadsdelsutveckling. I projektet ingår tjänstemän från Göteborgs kommun och forskare från Göteborgs Universitet samt Chalmers Tekniska Högskola. Projektet finansieras av Byggforskningsrådet och det beräknas pågå under 1985--87. Projektorganisation etc finns beskrivet i rapporten LUK 1986:1. Forskarnas arbete under 1985 finns beskrivet i rapporten LUK 1985:1.

Som ett led i forskningsarbetet inom fördjupningsstudien "Lokal sysselsättning" presenteras här ytterligare en lägesrapport. Rapporten är en LÄGES-rapport och den skall ses som en sådan - den redovisar ett pågående forskningsarbete där få av de för studien uppställda syftena är bearbetade. Ytterligare lägesrapporter inom fördjupningsstudien kommer att redovisas under projektperioden.

Göteborg i mars 1986

Ingrid Johansson

Ingrid Johansson

1. BAKGRUND

1.1 Stadens funktionsuppdelning

Under de senaste årtiondena har de stora städernas ytor och befolkning vuxit. Detta har bl a medfört vissa trängseleffekter. Flera funktioner har konkurrerat om samma yta. Den funktion som först fick lämna stadens centrala lägen var boendet. Även vissa ytkrävande arbetsplatser fick flytta till stadens periferi. En stor andel av arbetsplatserna, särskilt de serviceinriktade, har dock behållit sitt centrala läge. Under de senaste åren har s k teknikcentra, efter amerikanskt mönster, byggts på speciella ställen i staden.

Följden av stadens funktionsuppdelning är bl a långa och tidskrävande arbetsresor. Avstånden mellan arbetsplats och bostad är långa i våra större städer. I "Våra dagliga resor" redovisas en studie som bl a undersökt arbetsplatsernas tillgänglighet för daglig pendling. Studien omfattar ca 9000 personer. Resultaten från studien visar att följande förhållanden gäller för arbetsresorna i Sverige:

- Det föreligger stora regionala skillnader i avstånd till arbetsplatsen mellan olika delar av landet. Vanligast med långa avstånd är det i Storstadsområdena och landsbygden i norr. Konsekvenserna är dock olika, i Storstockholm är kollektivtrafiken väl utbyggd, i andra delar förutsätts att individen förfogar över bil.
- Stockholmsregionen har längst restider. Detta innebär att trots att kollektivtrafiken är väl utbyggd och kostnaderna för arbetsresan är låga, får man betala med restid som dras från individens arbetsfria tid.
- Storstadsområdena har den bästa kollektivtrafiken. Trots den väl utbyggda kollektivtrafiken i Stockholm och Göteborg är det framför allt dessa regioner som kännetecknas av långa restider. I Göteborg har 55 % en kollektiv restid på mer än 60 min t o r, 37 % har en kollektiv restid på mer än 90 min t o r. Den främsta förklaringen ligger i det faktum att avstånden till arbetsplatserna ofta är mycket längre i storstadsområdena. Utöver dessa skillnader i stora olikheter i avståndssituationen kan även skillnader i framkomligheten i trafiken och kollektivtrafiken struktur (t ex bristfälliga tvärförbindelser) bidra till att förklara resultaten.

- En fjärdedel av de intervjuade saknar kollektiv förbindelse till arbetsplatsen. Ungefär en tredjedel av alla sysselsatta eller drygt 1,3 miljoner människor har mer än 60 min kollektiv restid till och från arbetet. Ytterligare en fjärdedel uppger att de saknar kollektiv förbindelse eller att denna är oanvändbar (restiden blir orimligt lång, förbindelserna passar inte med arbetstidens förläggning etc).
- Kvinnorna har oftare närbelägen arbetsplats.
- Det föreligger skillnader mellan arbetare och tjänstemän. Tjänstemännen har i något större utsträckning än arbetarna långa avstånd till arbetsplatsen.
- Arbetarna saknar oftare kollektiva förbindelser.
- Det föreligger inga systematiska skillnader mellan grupper med olika arbetstidsförläggning. Skiftarbetare, 2-3 skift och kvälls/nattarbete har i något större utsträckning än övriga långa avstånd till arbetsplatsen.

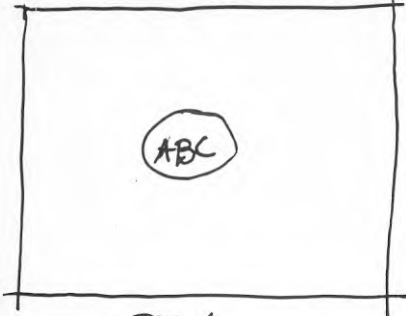
Till dessa förhållanden kan läggas några förändringar som har berört arbetsresorna under 1980-talet:

- ändrade avdragsregler för arbetsresor vid självdeklarationen
- höjda bensinpriser. Under perioden 1978--82 ökade bensinpriset med ca 40 %." (Våra dagliga resor 1978--83)

Förutom att avstånden mellan arbetsplatser och bostäder är stora inom en kommun, föreligger det dessutom en uppdelning mellan storstadskommunen och de omkringliggande kommunerna. Förortskommunerna har få arbetstillfällen. Individerna pendlar istället in till tätortskommunen, men betalar skatt till förortskommunen. Detta förhållande ger upphov till en skevhet. En annan följd av funktionsuppdelningen är de ensidiga miljöerna i arbets- och bostadsområdena.

Under 1970-talets slut kunde ett stigande intresse för boende i stadens centrala delar åter iakttagas, kanske kan det ses som ett tecken på en önskan om en mer urban livsstil. En livsstil som ej kan erhållas i städernas enfunktionella ytterområden.

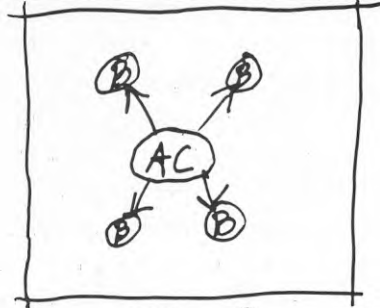
De olika "flyttningsströmmarna" finns beskrivna i figur 1.

STEG 1

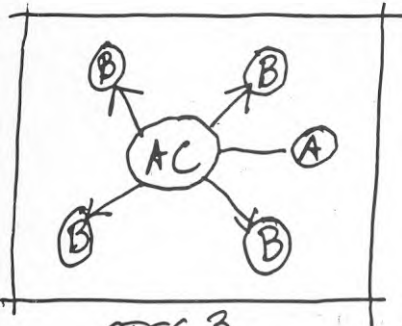
Funktionsintegrerad stad

A=arbete B=bostad C=service

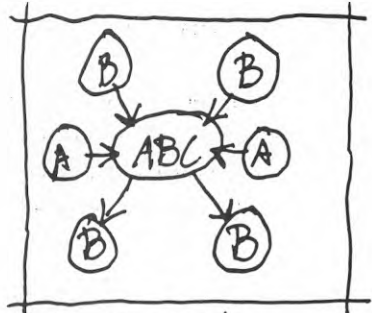
STEG 2

Funktionsuppdelningen inbuds - boendet flyttas ut från centrum

STEG 3

Funktionsuppdelningen fortskrider - vissa yttre arbetplatser flyttas ut

STEG 4

Funktionsuppdelningen fortskrider/autar - visst boende tiller i centrum. Arbetsyta efterfrågas åter i centrum. Konflikt uppstår om stadernas centrala mark med prisövingar på mark och lokaler ska följd.

Figur 1 Flyttningsströmmar för olika funktioner i staden

1.2 Forskargruppen Arbete och Bostad i Gårdsten

Forskargruppen Arbete och Bostad i Gårdsten studerade under åren 1976--84 möjligheterna att komplettera ett ensidigt bostadsområde, från miljonprogramsperioden, med arbetsplatser. I ett första steg undersöktes möjligheten att flytta företag, främst från saneringsområden, till Gårdsten. I ett andra steg undersöktes möjligheterna att utifrån lokala behov och lokal kunskap starta nya arbetsplatser. Erfarenheterna från Gårdstensprojekten visade bl a på svårigheterna att initiera ett lokalt näringsliv på stadsdelsnivå. Lokal planering tycks kräva en ny typ av översiktlig planering där de lokala resurserna samordnas efter geografisk struktur, istället för som nu efter de starka sektorsgränser som finns förvaltningarna emellan.

1.3 Fördjupningsstudiens syfte

Fördjupningsstudien "Lokal sysselsättning" inom projektet "Lokal utveckling i Kortedala" har därför som syfte:

- att studera möjligheterna att stärka det lokala arbetslivet på stadsdelsnivå
- att studera effekterna av att det lokala arbetslivet behandlas som en del av en förvaltningsövergripande kommunal planering på stadsdelsnivå.

2. ARBETE OCH BOENDE I KORTEDALA

Kortedala byggdes under 1950-talet. Stadsplanen utgick från de grannskapsideal som kommit från England efter kriget. Området var det första i Göteborg, som byggdes utanför det egentliga stadsområdet. Det fanns en önskan om att skapa en självständig stadsdel. Denna skulle inte enbart innehålla bostäder utan också ett serviceutbud och arbetsplatser.

Kortedala blev planerat i närheten av ett av dåvarande Göteborgs industritätaste områden, Gamlestaden, med verkstads- och textilindustrier. Det har alltid funnits och finns även i dag, ett nära samband mellan arbete och boende i Gamlestaden-Kortedala. En stor andel av de människor som flyttade till det nybyggda Kortedala kom från de omoderna lägenheterna i Gamlestaden, men fortsatte att arbeta på SKF eller textilindustrin.

I dag är förhållandena något annorlunda. Det finns dock fortfarande ett starkt samband mellan arbete i Gamlestaden och bostad i Kortedala. Ett annat samband är arbete i centrum och bostad i Kortedala. Ett tredje viktigt samband är mellan arbete i Kortedala och bostad i samma stadsdel. En fjärdedel av samtliga förvärvsarbetande i stadsdelen under dagtid hade 1980 också sin bostad i Kortedala. Av tabell 1 framgår att de dominerande näringsgrenarna i stadsdelen är tjänster och tillverkning. Detta överensstämmer väl med förhållandena i Göteborg som helhet.

Näringsgren	1960	1965	1970	1975	1980
Tillverkning		512	553	656	520
Byggnadsindustri		220	154	76	55
Handel		714	635	437	348
Samfärdsel		77	102	175	167
Tjänster		690	1 014	1 055	1 217
Övrigt		20	16	17	63
Summa	1 706	2 233	2 474	2 415	2 370

Tabell 1 Förvärvsarbetande dagbefolkning över näringsgren i Kortedala 1960--80 (Johansson 1984)

Genom flyttningar har ca 150 arbetstillfällen inom tillverkningssektorn försvunnit från Kortedala. En stor andel av de anställda på dessa två industrier hade sin bostad i Kortedala. De får nu pendla till Angered. Johansson (1984) konstaterade att ett studium av pendlingsströmmarna år 1980 för den förvärvsarbetande nattbefolkningen i Kortedala gav följande resultat:

- Ca 90 % av den förvärvsarbetande nattbefolkningen i stadsdelen arbetar i Göteborg.
- De dominerande pendlingsdistrikten i Göteborg för invånarna i Kortedala, är de östra och centrala distrikten. Viss pendling förekommer till södra distriktet och till Hisingen, medan pendlingen till västra och norra distriktet är relativt obetydlig.
- Övriga primärområden inom det östra distriktet som dominerar pendlingen är Gamlestaden.
- I centrala distriktet dominerar primärområdena inom Vallgraven, Stampen och Änggården.
- Kortedalaborna pendlade också till Härryda, Partille, Mölndal, Kungälv, Ale och Lerum.

Totalt förvärvsarbetade under dagtid i Kortedala ca 2 370 personer. Av dessa bor ca 561 personer i stadsdelen. Studerar man pendlingsströmmarna för den förvärvsarbetande dagbefolkningen i området framkommer följande resultat:

- Ca 80 % av de som arbetar i Kortedala har sin bostad i Göteborg.
- Ca 24 % av den förvärvsarbetande dagbefolkningen i Kortedala har såväl sin bostad som sin arbetsplats i stadsdelen.
- Inom Göteborg dominerar det östra distriktet. Ca 50 % av den förvärvsarbetande dagbefolkningen i Kortedala bor i detta distrikt.
- Pendling till Kortedala skedde bl a från Partille, Lerum, Ale och Mölndal

Resultaten från analysen av pendlingsströmmarna visar att det finns en stark koppling mellan arbete och boende inom det östra distriktet. Antalet personer bland nattbefolkningen i Kortedala som är sysselsatta inom tillverknings- och tjänstenäringarna är stort. Det motsvarar näringsstrukturen under dagtid i stadsdelen där tjänste- och tillverkningsnäringarna dominerar.

Som framgår av tabell 2 domineras arbetsställena i stadsdelen av enheter om 0-5 anställda och upp till 19 anställda, dvs en relativt småskalig struktur. Det finns även ett antal arbetsställen med upp till 200 anställda.

Område			
Antal anställda	Riket	Göteborg	Kortedala
0-4	? 1)	72	75
5-19	? 1)	20	20
20-49	61	4	3
50-99	20	2	1
100-199	10	1	1
200-499	5	0,5	-
500-	4	0,5	-
Summa	100 %	100 %	100 %
Absolut	85 536	18 318	395

Tabell 2 Antalet arbetsställen i riket, Göteborg och Kortedala, fördelade över storlek (mätt i antalet anställda)

1) Enligt Företagen 1980 var dessa svåra att beräkna pga stort bortfall.

(Johansson 1984)

Arbetslokalerna finns dels spridda i bostadshusen eller i dess närhet, dels i ett mindre samlokaliserat arbetsområde i östra delen, samt i centrumanläggningar.

Arbetslösheten i stadsdelen framgår av tabell 3

	Kortedala (1985)	Göteborg (1984)
Arbetslösa	466	9 432
Arbetslösa i % av folkmängden 18-64 år	7 %	4 %
Personer i		
- beredskapsarbete	65	1 800
- ungdomslag	53	981
- AMU-utbildning	119	2 587
Summa	703	14 800

Tabell 3 Arbetslösheten i Göteborg och Kortedala

Arbetslösheten, mätt i procent av folkmängden 18-64 år, är högre i Kortedala än i Göteborg som helhet. Orsakerna till detta kan bl a vara bristen på arbetstillfällen för kvinnor i stadsdelen och en relativt hög andel invandrare vilka ev saknar yrkesutbildning.

Vid en analys av arbetslöshetssiffror vore det bl a önskvärt att dels kunna följa utvecklingen över tiden, dels kunna detaljstudera olika grupper exempelvis ungdomar och kvinnor.

3. STUDIENS UPPLÄGGNING

3.1 Två utvecklingsmöjligheter

Syftet med denna fördjupningsstudie är således att analysera möjligheterna för hur ett lokalt näringsliv kan stärkas och utvecklas. För att genomföra uppgiften bedrivs arbetet efter två "utvecklingslinjer". Den första behandlar det befintliga näringslivet i stadsdelen, hur detta kan bibehållas och utvecklas. Den andra behandlar möjligheterna att initiera och konsolidera ett nytt näringsliv i Kortedala.

3.2 Utvecklingslinje 1 - det befintliga näringslivet

Som ovan nämnts finns det ett varierat småskaligt näringsliv i stadsdelen. En orsak till detta är att Kortedala planerades för att innehålla ett lokalt arbetsliv. Lokaler har byggts i såväl bostadshus som i nära anslutning till dessa, i centrumanläggningar och i ett mindre samlokaliserat arbetsområde. Under tiden 1955--85 har näringslivet genomgått strukturförändringar, främst inom detaljhandeln. Flera enheter har försvunnit och en centralisering till centrumpunkterna i varje grannskapsenhet har skett. Även huvudcentrat befinner sig i en förändringsfas.

Hur kan man arbeta för att förstärka och utveckla ett lokalt, befintligt näringsliv? En viktig lösning på denna frågeställning är att skapa en så optimal produktionsmiljö som möjligt. Faktorer som bör beaktas är bl a tillgång till lokaler av varierande storlek och hyreslägen samt mark; p-platser, möjligheter att lasta och lossa gods; god kollektivtrafikförsörjning samt verka för ett varierat serviceutbud.

Hittills har det i Kortedala funnits god tillgång på lokaler för arbetslivet. I samband med stadsförnyelsearbetet finns det anledning att förmoda att en förändring kommer att inträffa. Vid tidigare stadsförnyelseåtgärder i Göteborg har verksamhetslokaler byggts om till bostadsyta eller bostadskomplement. Behovet av startmiljöer i form av enkla och billiga lokaler samt möjligheterna att tillgodose företagets ökade krav på utrymmen har bl a studerats av Erlandsson (1975). Bostadsförvaltarnas stadsförnyelsearbete har precis startat,

några effekter när det gäller arbetslokaler har endast i viss mån kunnat noteras. Det rör sig bl a om mindre utrymmen i bostadshus som tidigare varit uthyrda till någon typ av enkel verksamhet eller lager. I samband med att den nuvarande hyresgästen avflyttar har utrymmet ej hyrts ut på nytt. Under 1986 beräknas mer omfattande ombyggnadsplaner sättas igång i Kortedala. En viktig forskningsuppgift blir då att följa hur bostadsförvaltarna kommer att förfara med de nuvarande lokalerna för arbetslivet.

Det handlar inte bara om att följa processen hos bostadsförvaltarna utan också om att studera processen hos det aktuella företaget. Har man själv planer på att flytta? Väljer man att lägga ner verksamheten? Vart vill man flytta? Vad händer med personalen (flera av företagen är en-mans eller med ett fåtal anställda)? Tidigare studier visar att företaget, i en dylik situation, kommer till en brytpunkt där en följd kan bli att verksamheten läggs ner. En orsak till nedläggningen är att lokalkostnaderna i det nya läget (ofta nybyggt) är av en helt annan storleksklass. Brytpunkten kan å andra sidan leda till "lyftet" för ett företag. Man vågar satsa och klarar av det.

En viktig aspekt i detta sammanhang är att, inte enbart, försöka få företag att växa. Intervjustudier, bl a från Kungstens industriområde i Göteborg, visar att företagare ser det som positivt att inte växa. Man värderar istället möjligheterna till kontroll och överblick över produktionen, vilket man upplever att man förlorar om företaget blir för stort. Flera s k garage- och källarföretag har startats av personer som värderar överblicken och som vill behålla verksamheten på denna nivå.

Under 1986 planeras en enkät till de företag som blir berörda av stadsförnyelseåtgärderna. Hur arbetet med utvecklingslinje 1 inom fördjupningsstudien skall fortsätta redovisas i avsnitt 5.

3.3 Utvecklingslinje 2 - starta nya verksamheter

Förutom att underlätta för ett befintligt näringsliv att bibehållas och utvecklas kan man öka den lokala sysselsättningen genom att stimulera startandet av nya verksamheter. Under 1980-talet har antalet nystartade företag ökat dramatiskt. Ett exempel kommer från handelsregistret på länsstyrelsen i Stockholm.

"Under 80-talet har antalet ansökningar fördubblats. 1985 inkom ca 1000 ansökningar i månaden till registret. Det är enskilda näringsidkare, handels- och kommanditbolag som skall registrera sig på länsstyrelsen."
(Månadsjournalen s 120 dec 1985)

Varför och vem startar då eget?

"Påfallande många av de nya företagarna är mellan 20 och 27 år. Orsakerna, anger en tjänsteman på länsstyrelsen, är en kombinationseffekt av följande faktorer:
- stora ungdomskullar
- arbetslöshet
- människor som vill tjäna mer och ha större frihet."
(Månadsjournalen s 120 dec 1985)

En utredning från regionalekonomiska enheten på länsstyrelsen i Halmstad (1986) visar bl a på att:

"Av landets drygt 320 000 företagare år 1984 var nära 30 procent kvinnor. Under åren 1972--82 var det kvinnorna som stod för hela nettoökningen av nya företag. De manliga företagarna blev samtidigt färre. Halländska kvinnor ligger väl framme - endast ett län har en högre andel företagare bland de förvärvsarbetande kvinnorna. Vart femte nytt företag som startades i Halland under första halvåret 1985 etablerades av en kvinna."

Vad är det för typ av verksamhet man startar?

"I slutet av 1970-talet satsade de nya firmorna i Stockholms län på rullbräden, rullskridskor och segelbrädor. Nästa trend var video. I dag är det allt som rör datorer, men också områden som solarium, gym, konsulter, garn och städning."
(Månadsjournalen s 120 dec 1985)

Hallandsundersökningen (1986) visade också på att:

"Tre av fyra nyblivna kvinnliga företagare återfinns inom varuhandel eller privata tjänster. Endast sju procent har startat företag med tillverkning".

Det ökade intresset för att "starta eget" har även uppmärksammats av TV. Under 1985 sände utbildningsradion en serie "Nytt företag". I programmen behandlades olika aspekter på möjligheter och svårigheter vid nystartande.

I samband med nedläggningar av stora företag framkommer ofta idéer om att de friställda skall kunna starta eget. Nystartandet skall då ske med hjälp av kommunala och statliga myndigheter i kombination med det f d företaget. Andra förslag i en nedläggningsituation är att de anställda tar över företaget ev i någon kooperativ form.

Förutom att ha ekonomiska medel att starta med, kunder, lokaler, utrustning, måste ett nystartat företag även nå över till ett konsolideringsskede. Flera förhållanden visar på att det är svårt att nå detta skede. En instans, som kommer i kontakt med företag som inte orkar fram till mer än nystartande, är Sveriges ackordscentral i Stockholm.

"I fjol handlade det totalt om 708 ordinära och 6275 mindre konkurser i hela Sverige. Detaljhandeln stod för fem procent av konkurserna. Men nu har även industrisektorn kommit i farozonen. Allt fler producerande företag har fått bekymmer det senaste halvåret..... Direktör Peter Smedman har forskat en del i bakgrunderna till konkurserna under de senaste åren. Han har funnit att många arbetslösa, som blivit utförsäkrade, satsat för djärvt och bildat egna företag. Enbart sedan 1980 har 800 utförsäkrade i landet startat eget. Men tyvärr har merparten av dessa tvingats att gå i konkurs. 20 % av dessa konkurser har hört till detaljhandeln. De svenska företagen har i snitt lägre soliditet än de flesta utländska. Det krävs, enligt Smedman, väsentliga politiska förändringar för att få ned antalet konkurser. Utan sådana är katastrofkurs utstakad. Gränsen för det egna kapitalet vid företagsbildande måste helt enkelt fördubblas, d v s från 50 000 till 100 000 kronor. Peter Smedman anser att en av de bästa metoderna att rädda företag från konkurs är att få tag på nya ägare..... Enbart i år har vi fått ut ca 500 frälsarkransar till konkurshotade företag. Detta genom att helt enkelt se till att få ägandet skiftat. Hittills har inget av dessa 500 företag hamnat i ny kris. Det visar att många startar företag lite på vinst och förlust, dessvärre utan tillräckligt kapital och kunnande".

(Intervju med dir Peter Smedman, Sveriges ackordscentral i Stockholm, SVD 1985-09-11)

En viktig faktor vid nystartande av verksamheter är således den ekonomiska sidan. Det räcker inte med att ha en idé.

En myndighet som också har erfarenhet av de hinder och möjligheter som föreligger när man vill starta ett nytt företag är STU (styrelsen för teknisk utveckling). I programmet "Nytt företag" 1 dec 1985, diskuterade en representant från STU svårigheterna vid nyföretagande och konstaterade att "det är inte brist på idéer" bland dem som vill starta ett nytt företag.

Chefen för näringslivssekretariatet i Göteborg påpekar i en intervju att "det råder inte någon brist på kapital. Vad som saknas är framförallt entreprenörer och folk som kan bedöma idéer och produkter". (Kommun-Aktuellt 10/1986)

Studier av entreprenörskapet i USA visar bl a att "Under 70-talet skapade småföretagen i USA 20 miljoner nya arbetstillfällen. De största företagen skapade däremot inga nya jobb." (SVD 1986-04-24) Tillväxten i småföretagen anses bero på entreprenörernas insatser.

Till dessa diskussioner om nyföretagande kan även läggas en ny aktörsform inom denna sektor, de sk intreprenörerna. Dvs en "entreprenör som istället för att säga upp sig på sitt företag och starta eget, stannar kvar i företaget och utvecklar sin idé i samarbete med företagsledningen." (SVD 1986-04-24)

Avsikten med denna korta översikt har varit att visa på de svårigheter och möjligheter som möter de personer och grupper som vill starta nya verksamheter. Ett annat syfte har varit att i någon mån visa på processen under 1980-talet.

Hur arbetet med utvecklingslinje 2 inom fördjupningsstudien skall fortsätta redovisas i avsnitt 5.

4. LOKAL UTVECKLING I LANDS- OCH STADSBYGD

4.1 Arbetslöshet och helhetssyn - drivkrafter bakom en lokal utveckling

Under 1970-talet började den svenska arbetsmarknaden att komma in i en "kris". Krisen drabbade framförallt vissa delar inom industri-sektorn. Effekterna av "krisen" finns beskrivna av bl a Friberg-Galtung (1983). Hela landsdelar, exempelvis Bergslagen, blev drabbade. Industrier inom t ex stålsektorn lades ner, flyttades eller bantades. Resultatet blev arbetslöshet och nedgång i hela servicesektorn på många orter. När liknande konjunktur nedgångar tidigare drabbat "stål-orterna" hade dessa på olika sätt, bl a genom statliga stödåtgärder, hämtat sig. Krisen som kom under 1970-talet var av en allvarligare karaktär än tidigare och dessutom hade staten, denna gång, inte viljan att gå in och stödja de krisdrabbade företagen. En orsak var förmodligen att staten inte såg några förändringar ur arbetsmarknadssynpunkt, på lång sikt, genom ytterligare investeringar i de krisdrabbade företagen.

Protesterna mot nedläggningarna var många. Tidningsartiklar/foton visade orsbor som rest till Stockholm för att påverka de statliga myndigheterna. Resultatet blev, i de flesta fall, magert.

Flera drabbade kommuner började dock att möta krisen på den lokala arbetsmarknaden på ett något annorlunda sätt. I stället för att, som tidigare, förlita sig på utifrån kommande företag uppmuntrade man nu de befintliga företagen att växa. Dessutom utfördes inventeringar av idéer bland kommunens invånare. Tanken var att dessa idéer skulle kunna skapa ytterligare arbetstillfällen och på detta sätt kunna öka sysselsättningsgraden i kommunen. Man kan med andra ord se hur en lokal självtillit har börjat att växa fram i många krisdrabbade glesbygdskommuner idag. Styrkan på denna tillit, mätt i antalet nyskapade arbetstillfällen, varierar dock. I flera fall visar det sig att det enbart rör sig om marginella tillskott. Kommunerna satsade också på att bygga upp en organisation med näringslivssekreterare/enhet. Mellan åren 1982--85 ökade de kommunala näringslivssekreterarna med 160 %. (Kommun-Aktuellt 10/1986)

Ett annat medel som tillämpades i ett tidigt skede, men som avtagit något, var att "ragga" företag från andra kommuner genom att erbjuda bättre villkor. De bättre villkoren kunde exempelvis vara billig mark eller billiga lokaler, hjälp med inköp av maskinutrustningar o dyl (ERU-rapport 24). Lokalerna som erbjöds kunde ibland vara stora, gamla industrilokaler som byggts om för att passa andra, mindre verksamheter. Nästan alla kommuner i Sverige har byggt någon typ av s k industri- och hantverkshus, industrihotell, industribyar eller kiknande. Ofta har dessa varit byggda utan att den inflyttade verksamheten varit känd och därmed måste de byggas om, för att passa det aktuella företaget. Dessutom har industri- och hantverkshusen ofta varit byggda med för hög standard och de s k modulerna (lokalerna) har varit för stora. Detta har lett till att många nybyggda industrilokaler står tomma, då de har blivit för dyra för småföretagare, som måste hyra dem utan kommunala subventioner.
(Johansson-Lundberg 1984)

Ofta har de subventioner som givits snuddat vid det tillåtna lagliga utrymmet som kommunallagen anger. Diskussioner kring den s k "Kommunala kompetensen" uppstod. Flera anmälningar gjordes till kammarrätten men få (ingen?) har blivit dömda. Professor Benny Hjern visar i en enkätundersökning, som gjorts i samarbete med Kommunförbundet, att "Ekonomiskt stöd till enskilda företag, det kan sju av tio Norrlandskommuner men mindre än en av tio Stockholmskommuner tänka sig.... Hälften av kommunerna vill ha större svängrum i näringslivsfrågor än kommunallagen tillåter." (Kommun-Aktuellt 10/1986)

Den höga arbetslösheten både på land och i stad är således en av drivkrafterna bakom satsningarna på en lokal utveckling. Ytterligare en aspekt som präglat 1970--80-talens diskussioner kring lokal utveckling är helhetssynen på utvecklingen inom de krisdrabbade kommunerna.

Vad som är nytt i planeringsbilden är otvivelaktigt, ett annorlunda perspektiv på hur man från kommunledningens sida vill minska problemen, i samband med att stora företag rationaliserar eller lägger ner driften i orter, som sedan länge varit beroende av och litat till ett stort företag.

4.2 Lokal utveckling i glesbygd

4.2.1 Tidigare forskning

Wahlström (1984) har diskuterat begreppet lokal utveckling ur ett glesbygdsperspektiv. Den kommun Wahlström har utgått från är Östmark/Torsby, belägen i norra Värmland. Gustafsson (1986) har också arbetat med detta geografiska område. Förutom Wahlström och Gustafsson har ett flertal forskare (exempelvis Ronny Svensson, Sune Berger, Bengt Johannisson m fl) studerat begreppet lokal utveckling. Typiskt för dessa är, att det geografiska området som studerats, har varit av glesbygdskaraktär.

4.2.2 Exemplet Bergslagen

I januari 1986 lade 23 Bergslagskommuner fram ett förslag om inrättande av ett regionalt kansli vars uppgift skulle vara, att arbeta med utvecklingsfrågor utifrån de lokala förutsättningar som finns i bygden. De ingående kommunerna hade tröttnat på den s k Bergslagsdelegationen (en statlig delegation). Delegationen är dessutom "lokaliserad till Stockholm och arbetar till 90 procent med SIND-frågor samt har alldeles för lite pengar för att kunna göra något strategiskt för Bergslagen" enligt kommunalrådet i Norberg, Egon Gröning (SVD 86-01-20).

De 23 Bergslagskommunerna har utarbetat ett s k Framtidsmanifest, vilket innehåller konkreta åtgärder för bygden, bl a strategiska satsningar, som introduktion av ny teknik. För att vända den negativa trenden i denna bygd "som förlorar ett Uddevallavarv om året", behövs ca 500 miljoner för en femårsperiod. Pengarna skall förslagsvis komma från kommuner, löntagarfonder och privata företag.

En aspekt som ofta framkommer vid försök med lokal utveckling är att by-kommunalpolitiken ökar. Invånarna vill i första hand se enbart till utvecklingen i sin kommun. Kommunalrådet Gröning i Norberg framhåller i stället att det s k Framtidsmanifestet "talar för en uppbyggnad av administrativa gränsdragningar och by- och partipolitik. Det nya Bergslagskansliet skall arbeta för hela området med egna pengar för Bergslagens återhämtning och långsiktiga utveckling." (SVD 86-01-20)

Är detta en ny trend inom regionalpolitiken?

Detta var exempel på kommuner som blivit drabbade av en industriell kris med arbetslöshet som följd, men som valt att inte enbart arbeta med ett traditionellt näringslivspolitiskt synsätt. Tvärtom har man insett vikten av att även stödja ett småskaligt näringsliv, ex ett tvåmansföretag som tillverkar en speciell typ av skogsmaskiner. Trots att man tidigare inom kommunen har störst erfarenhet av att ha ett storföretag på orten, där majoriteten av invånarna är anställda och erfarenheterna av att uppmana de arbetslösa att bli egna företagare eller bilda kooperativa enheter är ringa. Denna väg väljs i dag allt oftare av kriskommuner i glesbygden, men vilka är möjligheterna för en lokal utveckling grundad på lokal självtillit i en storstadsstadsdel?

4.3 Lokal utveckling i staden

4.3.1 Förutsättningarna i staden

Mycket har skrivits om hur glesbygdskommuner kan utvecklas genom att utifrån lokala krafter och lokalt stöd öka sysselsättningsgraden och därmed den lokala självtilliten (ex Bergslagsproblem - Ronny Svensson, Sune Berger, Smålandsproblem - Bengt Johannisson).

En förutsättning för lokal utveckling som bl a har påpekats av Ulla Herlitz, Styrsoprojektet, har varit och det gäller än i dag, möjligheten till mångsyssleri. Invånarna i städerna har i huvudsak försörjt sig genom lönearbete. Få tillfällen till mångsyssleri har varit möjliga där. En orsak är bl a utrymmesstandarden. På landsbygden har man ofta tillgång till utrymmen ex uthus, lador, där enkel produktion har kunnat bedrivas (Nordström 1965). I staden har inte motsvarande utrymmen funnits. Bostadsutrymmena har dessutom varit dyrare i staden, så något överskott på bostadsyta hos hushållen har inte funnits förrän på 1960-talets slut.

Städerna har haft en mer differentierad arbetsmarknad vilket har inneburit att de ej, i lika hög grad, varit beroende av ett stort företag. Däremot har vissa större städer dominerats av en bransch med flera stora företag. I samband med kriser i denna bransch har arbetsmarknaden i dessa städer blivit hårt drabbad. Ett exempel på

branschkrise är varvskrisen som bl a drabbade Göteborg under 1970-talet. I samband med nerdragningar och nedläggningar inom varvsnäringen har ett stort antal arbetstillfällen i Göteborg varit berörda. Till dessa skall sedan arbetstillfällen bland underleverantörer och förhållandena inom det enskilda hushållet läggas.

4.3.2 Exemplet Landskrona

År 1983 blev 2300 personer arbetslösa när Öresundsvarvet i Landskrona lades ner. På grund av olika orsaker förlorade kommunen ytterligare ca 2000 arbetstillfällen. Staten satsade 100 miljoner, för att få till stånd nya arbetstillfällen, dessutom fick varvsområdet användas för de nya verksamheterna. 35 miljoner av de 100 gick åt till att rusta upp det gamla varvsområdet så att det skulle bli en adekvat produktionsmiljö för det nya näringslivet. För att underlätta tillskapandet av ny sysselsättning bildade staden tillsammans med näringslivet Landskrona Finans.

Hur lyckades målsättningarna att få till stånd nya arbetstillfällen?

Ca 1500 arbetstillfällen har tillskapats - huruvida det beror på konstruktionen med Landskrona Finans råder delade meningar. De nya arbetstillfällena har ofta någon anknytning till varvsnäringen, en del arbetar åt det nu nedläggningshotade Kockums.

Styrelseordföranden i Landskrona Finans, Hans Cavalli-Björkman, visar på svårigheterna att skapa nya arbetstillfällen i nedläggningsituationer. Cavalli-Björkman påpekade i TV-serien "Nytt företag" den 1 december 1985, att enligt hans bedömningar, ca en procent av befolkningen i arbetsför ålder har kapacitet/möjlighet att starta ett eget företag. Förloppet i Landskrona var ett exempel på detta. När varvet lades ner försvann ca 2300 arbetstillfällen. Ca 17 personer som blivit arbetslösa har lyckats med att starta en egen verksamhet. Antalet anställda på dessa nystartade företag varierade mellan 1-130 personer. Totalt har Landskrona Finans satsat pengar på ca 150 projekt, av dessa har ca 10 gått i konkurs (SVD 1985-12-16).

4.3.3 Exemplet Styrösö

Ytterligare ett exempel på lokala utvecklingsprojekt i en kombinerad stads- och landsbygd är det arbete som bedrivs på Styrösö i Göteborgs södra skärgård. Projektet bedrivs av Ulla Herlitz, forskare på kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, i samarbete med statliga och kommunala myndigheter. Syftet med projektet på Styrösö är, liksom för de övriga i rapporten beskrivna projekten, att utveckla bygden utifrån de lokala förutsättningarna.

Styrösö kommun införlivades vid kommunsammanslagningen 1974 med Göteborgs kommun. Styrösö kommun bestod av ett antal öar och har därmed en naturgeografisk avskildhet från Göteborgs övriga kommuner. Tidigare försörjde man sig på öarna, men transporterade in varor, bl a fisk, för försäljning i Göteborg.

Under 1980-talet har inflyttningen till framförallt Styrösö-Donsö ökat. Styrösö har fått nytt bibliotek, ny högstadieskola, nya daghem m fl institutioner. En del av invånarna lämnar således barnen på daghem/skola och åker med färjan till fastlandet för vidare transport till arbetsplatsen. Förhållandena för dessa pendlare är likartad med den som övriga förortsbor har i regionen.

4.4 Nya företagsformer

Vilken typ av produktion är det som den lokala sektorn är sysselsatt med? Ulla Herlitz, Styrösöprojektet, beskriver situationen som "Det handlar mycket om tillverkning/tjänster som det privata framgångsrika näringslivet lämnat efter sig/blivit över". (ERU nr 44 1985)

Formerna för den tillverkning/tjänster som produceras har ibland lett till att det, vid sidan av det traditionella lönearbetet, tillväxt en s k informell sektor. Ytterligare ett nytt inslag är, under vilka former de nya företagen startar. En ny form har varit olika typer av kooperativ, exempelvis arbetskooperativ.

Det kan dock finnas allt för höga ambitioner hos kommunen när man vill satsa på kooperativa arbetsformer. Ett sådant exempel är Hallsbergs kommun. I Hallsberg startades projektet Texas, med målsättningen att ge jobb åt arbetslösa ungdomar. "Verksamheten blev livlig och ett 100-tal ungdomar har sedan starten för två år sedan strömmat igenom och haft jobb i caféet, bilverkstaden, allfix-verkstaden,

systugan eller ring - så springer vi. Här fanns såväl beredskapsjobb, ungdomslag som ungdomsarbetsplatser. Tanken var att de verksamheter som gick bäst skulle utvecklas till självständiga företag på kooperativ grund. "Men på olika orsaker utvecklades inte Texas i någon positiv riktning och i dag håller man på att lägga ner verksamheten. Projektledaren summerar sina erfarenheter: "Om man ser Texas enbart som ett sysselsättningsprojekt har det fungerat bra och för många ungdomar har det fungerat som en sluss till jobb eller utbildning. Men betraktas projektet som ett embryo till ett/flera företag tycker han att ordet fiasko ligger nära till hands. Ett grundläggande missstag var att politikerna och tjänstemännen inte kunde hålla isär olika aspekter. I Projekt Texas blandades arbetsmarknadspolitik, socialpolitik och kooperativa visioner. Rekryteringen blev därefter. En kooperativ expert skrev i våras till kommunalrådet och påpekade att det måste bli ett slut på inlussningen av kriminellt belastade och missbrukare. Politikerna kommenterar Projekt Texas så här: "Vi var för blåögda. Ett av huvudfelen var att arbetsförmedlingen skickade ungdomar med problem till Texas - utan att det fanns någon som tog hand om dem ordentligt."

(Kommun-Aktuellt nr 32/1985)

5. FORSKNINGSPARBETET HITTILLS OCH DESS FORTSÄTTNING

5.1 Utvecklingslinje 1

Forskningsarbetet inom utvecklingslinje 1 har inletts med en orientering om de nuvarande förhållandena för arbetslivet i stadsdelen. Detta har bl a skett i form av en uppföljning av det inventeringsarbete som utfördes i Kortedala 1978 och 1983 (se Johansson 1979 och 1984). Vid dessa inventeringar studerades bl a branschstrukturer, arbetsstälernas storlek och läge i stadsdelen, pendlingsförhållanden etc. Inventeringarna har kompletterats med statistik om arbetslösheten i stadsdelen. Under 1985 har också intervjuer med företagare i stadsdelen påbörjats samt med bostadsförvaltarnas lokaluthyrare. Kontakter med en företagarförening har också tagits.

Under 1986 kommer ombyggnadsarbetena igång i Kortedala. I samband med detta planeras en enkät till företag som har lokaler i berörda hus. I denna enkät avses frågor om företagets lokal- och utvecklingssituation att tas upp. Erfarenheterna från tidigare ombyggnadsåtgärder visar att verksamheterna har fått flytta och de f d verksamhetslokalerna byggs om till bostäder och bostadskomplement.

En viktig del, som hittills saknats, är studier kring de störningar som uppstår när arbete och boende blandas. Därför har ett material, över anmälda störningar från boende i Kortedala över verksamheter, tagits fram i samarbete med Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen. Detta material skall analyseras under 1986--87.

Ett av de mest negativa inslagen i Kortedalas utemiljö är problemen på Kortedala Torg. Detta har framgått av de enkätundersökningar som har gjorts inom projektet. Problemen gäller inte bara ordningen på Torget utan har också kopplingar till det kommersiella och kommunala serviceutbudet som finns på Torget och i den övriga stadsdelen. För att förändra den sociala miljön har en arbetsgrupp mellan de förvaltningar som är berörda bildats där också Kortedalaprojektet haft representanter. Diskussioner kring det kommersiella serviceutbudet i framtiden för stadsdelen har lett fram till ett nytt projekt "Stadsförnyelse och framtidens serviceutbud på stadsdelsnivå."

Projektet genomförs i samarbete med Butiksdelegationen i Göteborg och programpengar har beviljats av BFR. Eventuellt kan Boendeservice-delegationen komma att delta i projektet.

Som ett led i Kortedalaprojektets andra fördjupningsstudie "Välfärd i en 50-tals stadsdel - vardagsliv och fritid" har en enkät till 1000 invånare genomförts. I denna enkät ingår ett antal frågor kring arbetsförhållanden, pendling och konsumtionsmönster. Svaren på dessa enkätfrågor kommer att bearbetas under hösten 1986.

Delar av resultaten från fördjupningsstudien kommer att kopplas till idéskissen för den lokala utvecklingsplanen (LUP) som skall utarbetas under 1986.

Förutom de ovan angivna arbetsuppgifterna har arbetet inom projektet inneburit ett deltagande i ett antal seminarier där temat i flera fall varit problem och möjligheter med lokala utvecklingsprojekt. Arbetet har också inneburit ett deltagande i ett stort antal möten med tjänstemän från olika förvaltningar kring aktuella planeringsfrågor i stadsdelen samt i de interna kontorssammanträdena.

5.2 Utvecklingslinje 2

Beträffande arbetet med utvecklingslinje 2 inom fördjupningsstudien har vissa förändringar, mot de i programmet angivna, vidtagits. Avsikten med att dela upp fördjupningsstudien i två linjer var bl a att få en rimlig arbetsfördelning mellan de två forskarnas kompetenser och intresseinriktningar. Birgitta Mattsson, CTH, hade erfarenheter från Gårdstensprojektet när det gällde processen med att initiera nya verksamheter på stadsdelsnivå och angav därför detta som sin intresseinriktning i projektet. Ingrid Johansson, GU, hade erfarenheter och en intresseinriktning som mer avsåg förhållandena för det befintliga näringslivet samt konsekvenserna för detta i samband med en förnyelse av stadsdelen.

Under 1985--86 har Birgitta Mattsson ej kunnat medverka i projektet p g a andra arbetsuppgifter. Arbetet med utvecklingslinje 2 har därför delats upp mellan Inga Malmqvist, CTH, och Ingrid Johansson.

Inga Malmqvist har deltagit i liten skala kring frågor som rör hennes avhandlingsarbete "Det flerfunktionella huset".

I samband med att Ingrid Johansson har gått in i arbetet med utvecklingslinje 2 har vissa förändringar skett. Tyngdpunkten i utvecklingslinje 2 har därför förskjutits från en ren aktionsinriktning till en mer beskrivande och analyserande. Anledningarna till denna förskjutning är flera. Som framgått, bl a i avsnitt 4, har det bedrivits flera projekt kring möjligheterna att starta nya verksamheter som en del i ett lokalt utvecklingsarbete. Vad som har saknats hittills är någon typ av erfarenhetsanalys av effekter och resultat från pågående och avslutade projekt med denna inriktning. Andra forskare har också påtalat denna brist.

Emin Tengström tog vid REVÄST:s seminarium i Stenungsund 1985 upp en väsentlig frågeställning för lokal utveckling: "Skall vi acceptera den lokala utvecklingsstrategien som ett krisfenomen eller som ett långsiktigt regionalpolitiskt synsätt?"

Tengström påpekade också en annan väsentlig brist, nämligen "Avsaknaden av existerande teoribaserade frågeställningar om en långsiktig samhällsförändring".

Arbetet med utvecklingslinje 2 har under 1985--86 bl a inneburit att kontakter tagits med den lokala arbetsförmedlingen för att diskutera ett eventuellt samarbete. Information om att vi vill komma i kontakt med boende som har idéer om att starta verksamheter har också skett i olika sammanhang. Detta har resulterat i att ett litet antal personer har hört av sig för att diskutera sina idéer och möjligheter att realisera dessa.

Under projektets fortsättning kommer arbetet med att lämna information och stötta boende som vill starta verksamheter att fortsätta. Huvudinriktningen inom utvecklingslinje 2 kommer dock att bestå i att analysera resultaten från pågående och avslutade projekt vars syfte varit lokal utveckling genom att initiera nya verksamheter. Erfarenheter kommer att dras som kan tillämpas i framtida utvecklingsarbeten.

6. LITTERATUR OCH ÖVRIGA KÄLLOR

- Erlandsson, Ulf: Företagsutveckling och utrymmesbehov. Lund 1975. Meddelande från Lunds universitet, geografiska inst. avhandling 75.
- Friberg M och Galtung J: KRISEN. Stockholm 1983.
- Fridén m fl: Lokalisering av arbetsplatser. Bjudpriskurvor på mark och prognosmöjligheter. Stockholm. Statens råd för byggnadsforskning (R 96:1985).
- Fälth, Gun: Arbetslust - om nya vägar till arbete för unga. Stockholm 1984.
- Försörjning på många sätt. Arbete - Informell ekonomi - Lokal utveckling. ERU-rapport 44:1985.
- Gustafsson, Gerhard: Etik och lokala utvecklingsstrategier. Bevaring eller förändring av människans villkor. Göteborg 1986. Meddelande från Göteborgs universitets geografiska inst., serie B nr 78.
- Johannisson, Bengt: Viljestyrka, handlingskraft, tankespänst. Mobilisering och företagande i Svängsta. Trygghetsrådet SAF-PTK Stockholm 1984.
- Johansson, Ingrid: Arbetsplatslokalisering i staden. Dåtid-nutid-framtid. Göteborg 1984. Meddelande från Göteborgs universitets geografiska inst., serie B nr 74.
- Johansson I och Lundberg C: Industri- och hantverkshus, erfarenheter och utvecklingsmöjligheter. Stockholm. Statens råd för byggnadsforskning (R 93:1984).
- KOMMUN-Aktuellt nr 32/1985 och nr 10/1986.
- Kvinnan på den halländska arbetsmarknaden. Länsstyrelsen i Hallands län. Regionalekonomiska enheten 1986.
- Melin, Leif: Om sårbarheten hos lokalt näringsliv. I lokala framtider FRN. Stockholm 1984.
- Månads-journalen december 1985.
- Nordström, Olof: Servicenäringens lokalisering och struktur i en medelstor industriort under 1900-talet. Lund. Svensk geografisk årsbok 1965.
- Näringspolitik på kommunalt vis. ERU-rapport 24:1983.
- Statistikuppgifter från stadskansliet i Göteborg.
- Svenska Dagbladet - Näringslivsbilagan 1985-09-11; 1985-12-16; 1986-01-20; 1986-04-24.

Svensson, Ronny m fl: Möjligheter runt knuten - att lita till lokala resurser. Falun 1984.

Tengström, Emin: Lokal utveckling som krisstrategi och som långsiktig förändringsstrategi. REVÄST-konferens 1985-09-19 (stencil).

Wahlström, Lage: Geografiutveckling och geografisk utveckling..... som om platser betydde något. Göteborg 1984. Meddelande från Göteborgs universitet geografiska inst., serie B nr 76.

Våra dagliga resor. Behov och resurser, rapport 44. Levnadsförhållanden 1978--83. SOS-SCB.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 821679-9 från
Statens råd för byggnadsforskning till Stadsbyggnadskontoret,
Göteborg.**

Art.nr: 6709097

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna**

R97: 1989

ISBN 91-540-5110-X

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Cirka pris: 50 kr exkl moms